ſtibus, atque animo & ſpe devorantibus Dei ſanctarium, denique præfidentibus, audacibus, impudentibus, procacibus, ut cooperiantur toti rubore, dedecore, ignominia, dum longè diſparem ſuis exitum conatibus, valdeque fruſtratos ſpe ſua deprehendent. Quo fiet ut ipſimet nomen Dei, quod antea contemnebant & blaſphemabant, experti vim illius, quærant, & invocent, vel alii certè, damno docti priorum. Sed quia non id ſerio facturos prævidet, vaticinatur imprecando, fore, ut erubeſcentia, & opprobrium eorum cum conturbatione, & pavore, durent in perpetuum, verſenturque in ſumma miſeria, & ex propriis etiam ejecti ſedibus, non compareant amplius; nec ſeſe populo Dei opponere umquam, aut audeant, aut valeant. Latini hoc in bono ſenſu, ſaltem per accommodationem, declarant de pudore, ac perturbatione ſalutari, & ad pœnitentiam, atque deſtructionem peccati, ut pudeat peccaviſſe, & conturbentur de Deo offenſo, ne ſi hoc faciant peccatores, ignominia, & interitu afficiantur æterno. Sic etiam Auguſtinus contra litteras Petiliani. a

Imple facies eorum ignominia. Similis aliis in Pſalmis phraſis. b *Confuſio faciei meæ cooperuit me; Operuit confuſio faciem meam: Operiantur confuſione, & pudore: induantur confuſione & reverentia: Operiantur ſicut diploide confuſione ſua: Inimicos ejus induam confuſione: Perfudiſti eum confuſione:* quam phraſim aliàs expendimus. Cajetanus reſtringit ad ignominiam, quæ deberetur Ammonitis, qui affecerant ignominia legatos David. Utilis vitæ præſentis de peccatis erubeſcentia, ut vitetur illa, quam reprobi patientur in die Judicii, ac in Inferno, ſeu *opprobrium ſempiternum, quod numquam delebitur* c *& ignominiam æternam, quæ numquam oblivione delebitur.* d *Frons meretricis* nonnullis eſt, *ita ut nolint erubeſcere:* e ſed poſt imprudentiam in patrando, ſcelere, *confundentur pro anima ſua dicere verum* in confeſſione: *amplectentes confuſionem, quæ adducit peccatum*, dum præcedens celat, reſpuentes eam, *quæ adducit gloriam & gratiam*, f quando quis inter pœnitentiæ ſive diſpoſitiones confuſionem ſubit, quæ eſt in detegenda conſcientia. Lege Bernardum, g Hugonem S. Victoris, h Gulielmum Pariſienſ. i Robertum de Sorbona, k Ambroſium, l Auguſtinum, m Pacianum, n Tertullianum, o Chryſoſtomum, p Origenem, q Climacum, r Cyprianum, ſ Hieronymum, t Gregor. u Baſilium, x Ephrem, y & alios, quos attuli tractans hiſtoriam Samaritanæ, de noxio pudore peccata confiteri detrectantium.

Prodeſt præterea ignominia vel dedecus, in quod ſinit interdum Deus labi peccatorem, ut inde ad meliorem revocet frugem, quærendumque nomen Dei, & ſalutis viam. Hic eſt *ignis erudiens*, z vel *caſtigatio*, a vel *vexatio dans intellectum*. b hoc modo *facit Deus requieſcere ſcelus noſtrum de nobis*, c *& ut anguſtia ſuperveniente requiramus pacem, nec ſit conturbatio ſuper conturbationem*. d *Detrahit ſuperbiam omni gloriæ noſtræ, & ad ignominiam deducit perducendo ad Babylonem* (quæ ſonat confuſionem) *liberat & redimit de manu inimicorum*. e Hac ratione *cum occidit nos*, ideſt, occidere Deus minatur, affligitque, *quærimus eum, & revertimur ad eum*, f *multiplicatiſque tribulationibus, acceleramus* g, *in anguſtia requirimus eum, & tribulatione murmuris doctrina Dei nobis*: h *curatio facit ceſſare peccata maxima*: i *in tribulatione mane conſurgimus ad Deum*: k *humiliamur, ut diſcamus juſtificationes ejus*. l Ipſa aſperitas correctionis, ait Gregorius, m origo fit luminis. Hinc diſcimus utilitatem timoris etiam pœnarum, quique dicitur ſervilis, & ſuo modo concurre ad juſtificationem, ita ut falſum ſit quod hæretici docent, non eſſe ſalutarem, ſed malum, & per ſolam fidem nos juſtificari. Auguſtinus n aliud elicit documentum, permitti à Deo quandoque lapſum in peccatum, ad majus bonum labentis, maximè ſuperbi. Audeo, inquit, dicere, ſuperbis eſſe utile cadere in aliquod apertum, manifeſtumque peccatum, unde ſibi diſpliceant, qui jam ſibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus ſibi diſplicuit quando flevit, o quam ſibi placuit, quando præſumſit. p Hoc dicit & ſacer Pſalmus, *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine*, ideſt, ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui ſibi placuerant quærendo ſuum. Hucuſque ille. Vere etiam Nazianzenus q pronuntiavit, quod culpa humiliationis mater eſt, reſipiſcentia & pœnitentia mater humilitatis. Itaque ignominia, & confuſio aut eſt culpæ, in quam labi ſinit Deus, aut oritur ex turpitudine peccati conſiderata, aut extrinſecus ex aliqua alia cauſſa infamiæ, aut damni. Omnibus iſtis modis ignominia confert ad quærendum nomen Domini, ſicut & Eccleſiaſtica cenſura, qua quis, ſicut *ſoror* r *Moyſis, à caſtris Eccleſiæ ſeparatur per ſeptem dies*, ut myſticè declarat Hugo de totidem operibus miſericordiæ, quemadmodum, & ſputionem in faciem de contemtu ſui, ruborem de verecundia in confeſſione, populum, qui non eſt motus de loco ſuo donec Maria revocata eſt, de populi oratione pro peccatore. Tamen pro excommunicato nominatìm, publica, & ſolemnis ab Eccleſia oratio non fit, ignominia reproborum in infirmo, quæ cogit *præ anguſtia ſpiritus gementes* veritatem profiteri, ſ nullam affert utilitatem, ſed auget magis pœnam.

Utilis eſt vitæ præſentis erubeſcentia de peccatis.

Servilis timor concurrit ſuo modo ad juſtificationem.

r Num. 12. 14. 15. — ſ Sapien. 5. 3.

Et quærent nomen tuum Domine. Non reperi hanc dicendi formulam alibi: nam quod Angelus reſpondit Jacob, t *Cur quæris nomen meum?* & iterum Manue, u pertinet non ad invocationem nominis (nec enim ita paſſim invocabantur, & orabantur Angeli, ut nunc; quemadmodum etiam Sancti, licèt poſſent) ſed ad interrogationem, quo nomine vocaretur, quod etiam verbo שאל *ſciaal* exprimitur, nec ita benè verbo בקש *bakas*, quo ſignificatur quippiam quærere conatu ac ſtudio magis quàm verbis, & interrogatione. Ergo quærere nomen, & ζητεῖν non videtur idem, quod interrogare ἐρωτᾶν cum timore ac tremore, ut Euthymius tamen, atque Nicephorus volunt, quis nempè ſit Deus adeo potens, & admirabilis; ſed velle eundem Deum venerari, & potentiæ ipſius ſe ſubjicere, & à potenti ejuſdem manu auxilium, beneficiaque recipere: Apollinarius μαστεύειν dixit, quod non ſignificat interrogationem. Nec placet cum illis iiſdem exponere de populo ipſo Hebræo qui quærant, & ſciſcitentur, quiſnam ſit is Deus, qui tam admirandè ipſum liberaverit, hoſteſque perdiderit, ſed de iſtis hoſtibus, ut ſuo diſcant damno inveſtigare, & invocare Omnipotentis Dei nomen. Nam nomen Dei pro Deo, potentia, fama, ceteris attributis illius accipi, ſæpè notavimus. Probabile eſt in quærendo nomine Domini innui ſtudium celebrandi nomen ipſius, quod qui priùs x hìc appellati ſunt inimici, & oſores illius, & conſpiratores contra Sanctos; populum, Sanctuarium, ipſummet Deum obſcurare, ac omnino de medio tollere moliebantur; & ut qui ſibi antea placebant, quærendo nomen proprium, ut Auguſtinum y loquentem audivimus, placere ſtudeant Deo, quærendo nomen illius: idque in ſe, & aliis ſanctificando, ad prædicando, & ut ad hanc *turrim fortiſſimam nominis Dei currentes, exaltentur*.

t Gen. 32. 29. — u Jud. 13. 18. — x verſ. 3. & ſeq. — y 14. de Civ. cap. 13. — z Prov. 18. 10.

Erubeſcant, & conturbentur in ſæculum ſæculi, & confundantur et pereant,] Similis imprecatio in fine Pſalmi ſexti, & in aliis Pſalmis legitur in Pſalterio Romano, & Gallicano, apudque Caſſiodorum, *confundantur, et conturbentur in ſæculum ſæculi, et revereantur, et pereant*. Hieronymus, *confundantur, et conturbentur uſque in ſæculum, et erubeſcant, et pereant*. Hoc quidem tempore viventibus imprecatio iſta fit, niſi velint reſipiſcere, damnatis abſolutè, & ſimpliciter. Vel, intelligitur de illis, qui nolunt per ignominiam, quàm patiantur, quærere nomen Domini, non enim qui quærunt, erubeſcent, conturbabunturve in ſæculum ſæculi aut confundentur, & peribunt. Perire de futuro ſæculo interpretando, Euthymius, & Nicephorus declarant, non ut qui damnantur amplius non ſint, ſed quia eas perſolvant pœnas, quas qui ſuſtinent, omnes perire dicuntur. Explicant præterea erubeſcentiam, & confuſionem pravorum, ut publicentur, & divulgentur eorum opera: conturbationem, ubi judicis conſtantiam, ac ſeveritatem viderint. Alii commodo ſenſu accipiunt omnia, ut Hugo. Nam ex præcedente verſu ignominiam vult eſſe vilificationem, quam vocat, exteriorem: ex ea naſci erubeſcentiam, ſive verecundiam interiorem: poſtea timorem, vel dolorem, qui conturbat: tunc confeſſionem, in qua eijciuntur peccata, & pereunt: erubeſcendum de peccatorum enormitate: conturbari oportere de Dei offenſione, amiſſione æternæ vitæ, obligatione æternæ pœnæ: adhibendam confuſionem confeſſionis: tandem ſic perire peccata, *vertique impios, ut non ſint*. a Opponit etiam quatuor verba totidem generibus hominum, quos nominat effrontes, otioſos, delitioſos. Adeat Auctorem quem delectant iſta.

a Prov. 12. 7.

Verſ.

Verſ. 19.) Et cognoſcant quia nomen tibi Dominus, tu ſolus Altiſſimus in omni terra.

Hoc deſiderium, & votum reſpicit hoſtes, hoſque tum caſtigatos, tum, ſi perierint, ita ut non ſuperſint, alios ejuſdem generis ſuperſtites, ut proprio, vel alieno docti malo, exſpertique potentiam, & vires Dei, tandem intelligant, ſibi rem eſſe cum Deo, qui ſperni nec debeat, nec poſſit, quum valeat quoties voluerit, ſuis præſidio eſſe, hoſteſque populi ſui, & contemtores ſuos comprimere, nec ullum aliud ſit numen, quod ei nomineque ejus, cujuſcumque alterius numinis ſit nomen, reſiſtere queat, cujus videlicet unici ac veri Dei majeſtas, & poteſtas omnibus aliis, qui Dii dicuntur, ſuperior ſit, neque ſit ei ullus ſimilis aut comparandus ullo modo. Alias a, admonuimus frequenter hac uſos formula ſanctos viros in oratione, ut ſuum ſanctum nomen Deus vindicaret ab aliorum blaſphemia, nec ſineret non modo obſcurum, & ignotum eſſe, ſed contemni etiam, ac violari. Sic factitavit Moyſes b, Ezechias c, Daniel d, & alii.

a in Pſ. 78. — b Exod. 32. 11. 12. — c Eſ. 37. 16. & ſeq. — d c. 9. 4. & ſeq.

Et cognoſcant quia nomen tibi Dominus.) Ex Hebræo, *quia tu nomen tuum*, vel *tibi Jehovah*, aut aliquid ſupplendo, *quod tu, cujus nomen eſt Jeovah, ſolus tu Altiſſimus*, &c. aut *quod tu, cujus ſolius nomen eſt Jeovah, ſis altiſſimus*, ſeu, *quod tu cui competit nomen Jehovah, ſis altiſſimus*, aut *quod tu ſolus es nomen tuum Jehovah, & Altiſſimos*, nempe quia ſolus es id quod diceris, utpote ſolus verus Deus, qui non uni tantum regioni, ut creditur de quibuſdam diis, ſed præes univerſæ terræ. Scholion Græcum notat ex editione LXX. & aliorum trium Interpretum eſſe κύριε in vocativo, *Ut cognoſcant quia nomen tibi, Domine*. Senſus eſſet, quia ò Domine nomen tibi eſt, hoc ipſum quo diceris Dominus, non fictum, & inane, ſed verum, & efficax: vel quod ſis dignus, cujus nomen celebretur, quippe ſolus abſolutè appelleris *magnus Dominus* e. Quando miſit Deus Moyſen ad Pharaonem dixit f, *Et ſcient Ægyptii, quia ego ſum Dominus*: & nomine Dei Moyſes Pharaoni g: *Idcirco poſui te, ut oſtendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra*. Judith vero ad Deum converſa, deque hoſtibus loquens h, *Neſciunt*, inquit, *quia tu ipſe es Deus noſter, qui conteris bella ab initio, & Dominus nomen eſt tibi*; & in Cantico ſuo i, *Dominus conterens bella, Dominus nomen eſt illi*. Denique in Pſalmo k 67. *Pſalmum dicite nomini ejus*, &c. *Dominus nomen illi*. Ipſemet Deus eumdem Moyſen miſſurus, pollicenſque liberationem populi l, *Nomen*, inquit, *meum Adonai non indicavi eis*, ſcilicet Patriarchis, quorum tempore bella geſta non ſunt. Poſtremo, *Ego*, ait ille m, *Dominus, hoc eſt nomen meum gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus*. In judicio potiſſimum *cognoſcetur Dominus judicia faciens* n, *& ſubjiciens omnia ſibi* o, maximè ſe tunc Dominum declarabit; & ut talem tum boni, tum mali fatebuntur, hi nolentes, & puniri, illi libentes, præmiari, amore ſubjugati. Quiſquis cum Deo computetur, Domini non meretur nomen, ita ut quemadmodum ſolus Altiſſimus in ſequenti membro, ſic ſolus dici Dominus poſſit, quod utrumque in Angelorum Cantico canitur, & præterea quod ſit ſolus ſanctus, addique poteſt, quod ſolus bonus, immortalis, & ſimilia, quæ Deo conveniunt οὐσιωδῶς ac per ſe. Omnes, ait Gregorius, p qui ſub diſpenſatione Conditoris vicario nobis miniſterio jungimur, ſub uno ac vero Domino, quid nobis aliud niſi invicem ſervi ſumus? At ſicut ratio primæ cauſſæ in Deo non tollit veram rationem ſecundæ, quamvis reſpectu illius hæc non tam videatur cauſſa, quam inſtrumentum: ita de dominio philoſophandum eſt, ut alibi demonſtravimus. Athanaſius q hoc teſtimonio probat Chriſti divinitatem. Chryſoſtomus r, quia iſti, quod interpretatur de Patre, alia ſimilia ſunt de Chriſto, ut quando appellatur *Emanuel* ſ.

Senſus loci.

e Pſ. 47. 2. — f Exod. 7. 5. — g c. 9. 16. — h Judith 9. 10. — i c. 16. 3. — k verſ. 5. — l Exod. 6. 1. 2. 3. — m Eſ. 42. 8. c. 48. 11. — n Pſ. 9. 17. — o 1. Cor. 15. 28. — p 21. Moral. c. 16. vel 33. — q Serm. de ſuſcepta hum. natura, ſub finem. — r hom. 3. de incomprehenſib. Dei natura. — ſ Eſ. 7. 14. Matt. 1. 23.

Tu ſolus Altiſſimus in omni terra,) Chaldaicè, *ſuper omnes habitatores terræ*. In aliis Latinis Pſalteriis, & apud Arnobium, & Ambroſium, *ſuper omnem terram*, quod propriè importat præpoſitio על *hhal*, & editio Græca ἐπὶ τὴν γῆν. Meminit quoque iſtius lectionis Auguſtinus t. Obſervat autem, quod & in omni cœlo, & ſuper omne cœlum Dominus altiſſimus eſt, ſed maluiſſe Prophetam dicere, *in omni terra*, ſive *ſuper omnem terram*, quo terrena ſuperbia permeretur, ſciretque nullius cogitationes valere adverſus eos, *qui ſecundum propoſitum vocati ſunt*, & de quibus dicitur; *Si Deus pro nobis, quis contra nos* u? & eum, cui dictum eſt x: *Terra es*, & y *Quid ſuperbis terra & cinis?* ſuperbire non debere, quum cognoſcit, Dominum eſſe altiſſimum ſuper omnem terram, ideſt, ſuper omnem hominem terrenum, terrenoque corpore conſtantem, ut etiam indicat creditus Arnobius. Si quam deſignet nomen, *ſolus*, perſonam, ſive Patris, ſive Filii, non excludit aliam, ſed omnem poteſtatem naturæ creatæ. Ambroſius z demonſtrans *Altiſſimi* nomen Chriſto convenire; ut quum canitur, quod *homo factus eſt in Sion, quam ipſemet Altiſſimus fundavit* a, & quando Joannes vocatur *Propheta Altiſſimi* b, & quum de myſterio Paſſionis (inquit) dicitur *Dedit vocem ſuam Altiſſimus* c, *& mota eſt terra*, docet, quando ſolus dicitur hoc loco Deus, non ſeparari etiam Dei Filium, quia videlicet ſolus ac unicus Deus eſt, quamvis perſonis diſtinctus. Confirmat ſimili ſententia Pauli d, quam ſolebant Hæretici ad calumniam derivare; *Qui ſolus habet immortalitatem*: de Deo enim ſcriptum eſſe, quod eſt commune nomen Patri Filio. Idem judicium, quum idem Apoſtolus e nominat *ſolum potentem*, de Patre ſcribens. Quamquam Auguſtinus f, ait neminem cogi Pauli verba iſta ad ſolum Patrem referre, ſed ad Deum, divinamve naturam, perſonis communem. Et nihilominus attribuuntur Patri, quæ communia ſunt, quatenus divinitatis, & aliarum perſonarum fons eſt, atque principium. Cyrillus Alexandrinus, g dum explanat illa Joannis verba h, *ut cognoſcant te ſolum verum Deum*, ait ſolum Chriſtum ſive Filium in ſolo Deo vero, Deum verum eſſe, quia nullus Deus verus eſt, præter Trinitatem. Tritam Patribus multis Maldonatus i noſter, quos citat, interpretationem verborum, quæ ſunt in Joanne, affert, convenitque propoſito, ſolum verum Deum dici Patrem apud Joannem, non ad excludendum Filium, aut etiam Spiritum Sanctum, ſed idola, ſeu falſos deos. Poteſt idem confirmari, quum Paulus k, etiam *ſolum ſapientem* nominat. *Converſi eſtis*, ait adhuc idem l, *ad Deum de ſimulachris, ſervire Deo vivo, & vero*. Hinc autem potius probatur unum numero Deum eſſe, ut & ex Pſalmo 17. m *Quis Deus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum noſtrum?* & ex 85. n *Tu es Deus ſolus*, atque: ut omittam Deuteronomium o, libros Regum p, librum Sapientiæ q, Eſaiam r, & alia plura teſtimonia, in Eccleſiaſtico ſ dicitur, quod *unus eſt Altiſſimus*. Quapropter falſum eſt, quod Ariani docebant, ut meminit Auctor Commentarii in Pſalmum 86. ſub nomine Hieronymi, vocabulum *Altiſſimi* eſſe, quo diſtinguatur Pater, qui ſit ſolus verus Deus, à Filio. Immo quum conſtet de Chriſto dici nomen *Altiſſimi*, quod aſſerit etiam Nicetas Choniata t de præſenti loco, planè efficitur, ipſum eſſe verum Deum; quia, ut quum Arianis Tranſylvani u miniſtri volunt, non convenit, niſi vero Deo. De ipſo nomine *Altiſſimi*, vel *Excelſi* ὑψίστου עליון *hhelion* egimus alibi. Iſtas voces, epithetaque divina, omnes quidem, ſed qui eminent inter homines poteſtate, uſurpare potiſſimum ſumma demiſſione, ac modeſtia decet, ut facere Regem David toties legimus; & Ezechias Deum Iſrael cognominabat *Deum ſolum omnium regnorum terræ* x. Hodie nimio ſtudio & ambitione titulo nobis honorificos conquirimus, ut nullum fere ipſi Deo reliquum feciſſe videamur.

t 1. de fide, c. 2. — u Rom. 8. 15. — x Gen. 3. 19. — y Eccl. 10. 9. — z l. 3. de Fide c. 2. — a Pſ. 86. 5. — b Luc. 1. 76. — c Pſ. 17. 14. — d 1. Tim. 6. 16. — e ib. verſ. 15. — f 1. de Trinit. c. 10. & 3. cont. Maxim. c. 12. — Perſona Patris fons eſt & principium divinitatis. — g in Jo. l. 11. c. 16. — h c. 17. 3. — i ibidem. — k Rom. 16. 27. — l 1. Theſſ. 1. 9. — m verſ. 32. — n verſ. 10. — o c. 4. 35. & ſeq. c. 6. 4. & ſeq. c. 32. 6. 10. — p lib. 1. 2. lib. 3. 8. 23. — Arianorum error. — q c. 12. 13. — r c. 45. 11. c. 45. 6. — ſ c. 1. 8. — t a. Theſ. c. 29. — u Lib. 2. c. 5. — x Eſa. 37. 16.

PSALMUS
OCTOGESIMUS TERTIUS.

In finem,

1 Pro torcularibus filiis Core, Pſalmus.

2 Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum: 3 Concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini.

Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum.

4 Etenim paſſer invenit ſibi domum, & turtur ni-
dum ſibi, ubi ponat pullos ſuos.
Altaria tua Domine virtutum: Rex meus, & Deus
meus.
5 Beati, qui habitant in domo tua Domine: in ſæcu-
la ſæculorum laudabunt te.
6 Beatus vir, cujus eſt auxilium abs te: aſcenſiones
in corde ſuo diſpoſuit, 7 In valle lacrymarum,
in loco, quem poſuit.
8 Etenim benedictionem dabit legiſlator: ibunt de
virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in
Sion.
9 Domine Deus virtutum exaudi orationem meam:
auribus percipe Deus Jacob.
10 Protector noſter aſpice Deus: & reſpice in faciem
Chriſti tui:
11 Quia melior eſt dies una in atriis tuis, ſuper millia.
Elegi abjectus eſſe in domo Dei mei: magis quam
habitare in tabernaculis peccatorum.
12 Quia miſericordiam & veritatem diligit Deus: gra-
tiam & gloriam dabit Dominus.
13 Non privabit bonis eos, qui ambulant in innocen-
tia: Domine virtutum, beatus homo, qui ſpe-
rat in te.

Titulus & Argumentum.

Verſ.1.) In finem,

Pro torcularibus filiis Core, Pſalmus.

Iam duo alii Pſalmi habuerunt in titulo *torcularia*, octavus & octogeſimus, quibus in numeris Beda myſterium agnoſcit beatitudinis in viſione Trinitatis cum reſurrectione ac denario vitæ æternæ. De filiis Core mentio quoque fuit in 41. 44. 45. 46. 47. 48. & erit in ſequenti, ac in 86. 87.

Similis argumenti videtur hic Pſalmus quum 41. Exponitur ardens deſiderium à templo longius poſitorum ſive alibi, ſive in captivitate Babylonica, & præſertim Coriarum ex genere Levitico, tùm pro ſeipſis, tùm pro populo toto, illuc redeundi, dieſque feſtos agitandi, & ſacra celebrandi, quæ menſe Septembri, quo vindemia fit in torcularibus, quater ſolemnius uſurpabantur, ut exponit Valentia, in feſto cœtus ſeu collectæ, in feſto tubarum, propitiationis, tabernaculorum. Simul vero interſeritur votum de venturo Meſſia gentis univerſæ liberatore, ac legitimo Davidici regni ſucceſſore, & de poſſidendis cœleſtibus tabernaculis, anagogico ſaltem & allegorico ſenſu: hacque ipſa allegoria de pie frequentandis Chriſtianis templis, & ſacris, & quam beati ſint, quos ſua dignetur Deus familiaritate, quod obtineatur fide, morum probitate, vitæ innocentia, animi ſimplicitate. Hebræi fere, & quum illis Treverus ac Beda, interpretantur de captivis optantibus reditum: Flaminius de David id ipſum deſiderante, quum propter vim inimicorum longius abeſſe cogeretur: Cajetanus & Placidus de laude templi: Baſilius ac Theodoretus cum revocatione Judæorum conjungunt totius orbis ſalutem: Caſſiodorus, & paſſim Latini Patres, nec non Lyranus præcisè de deſiderio ſuperni gaudii, quem Gloſſa litteralem ſenſum vocat, eumdemque in iſto Pſalmo cum morali. Athanaſius *a* recenſet Pſalmum iſtum inter Euchariſticos, ideſt qui gratias agunt, & τῆς ἐγκαυχήσεως ἐν κυρίῳ, *gloriationis in Domino*: atque idoneum eſſe, quem recites ſi ante oculos habeas domum Dei; & æterna ejus tabernacula, eaque deſideres, quemadmodum deſiderabat Apoſtolus.

a ad Marcellinum.

Utitur Eccleſia hoc Pſalmo in Officio Corporis Chriſti, & dedicationis Eccleſiæ. Caſſiodorus *b* mirabilem vocat Pſalmum, & omni mundana ſuavitate jucundiorem. RicKelius *c* glorioſum, amoroſum, ſanctum, qui etiam religioſos & clauſtrales præcipuè conſolatur, qui Domino malunt in cœnobio, ſpreto ſæculo, in humili, abjectaque vita ſervire, quam in mundo deliciari, atque florere.

b in fine Pſalmi. c Ibidem.

Verſ.2.) Quam dilecta tabernacula tua Domine virtutum.
Verſ.3.) Concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini.
Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum.

Unaquæque ſanè harum dictionum, ut annotant Baſilius ac Theodoretus, ſeu alteruter, ad divinum amorem animum inflammat. Propterea, non tam explicandus ſenſus, quam interno ſenſu deguſtandus. Anhelans deſiderio, amoreque ardens prorumpit vates in epiphonema, quo declarat nihil ſibi optabilius amabiliuſque quam in Domini verſari tabernaculis; ejus videlicet Domini, cui celeſtes cunctæ militiæ ſerviunt, & cujus etiam tabernaculis materialibus, non tantum celeſtibus, aſſiſtunt, quique hominum præeſt exercitibus, ita ut nullo negotio compeſcere poſſit hoſtes, qui detineant ac impediant cupientes adire ad illa tabernacula, templumve. Ait propterea, ſe præ nimio eorum deſiderio, ſolaque audita mentione ac nomine fere exanimari, vixque ſui ipſius compotem eſſe: cor item ſeu animum & voluntatem, exque horum redundantia & ſympathia, carnem ipſam, in divini nominis commemoratione, ſumma quadam geſtientis affectus oblectatione exultaviſſe, atque ad Deum perveniendi, ejuſque atria & tabernacula, incredibili cupiditate exarſiſſe. Cyprianus *d* paullo aliter legens, ut dicam poſtea, vult hic exprimi deſiderium, ut iſthinc maturius eximamur, citiuſque liberemur. Eodem pacto Hieronymus *e*, Paulinus, *f* Theophilus *g*, Alexandrinus, & alii. Teſtis vero etiam Hieronymus *h*, Paulam ſub mortem hos verſus cum nonnullis ejuſdem argumenti ex aliis Pſalmis, piè ſuſſurraviſſe, quum jam mortalia deſpiceret. Nihilominus idemmet *i* Doctor obſervat hic diſtinctionem tabernaculorum & atriorum, poſteaque altarium & domus Dei, ut de tabernaculis hujus vitæ omni mente nitamur ad firmam & ſtabilem ſedem tranſire, ideſt, domum Dei: tribuitur quoque nomen *k tabernaculi admirabilis*, indiciturque *tabernaculum ſtans*, ut & *domus permanens*: *l ubi vox eſt exultationis & ſalutis* m, dum ſumus in profectu, in curſu, in certamine, celebranda nobis ſolemnia tabernaculorum in ligno pulcherrimo ſapientiæ. Bernardus *n* hæc magis diſtinguit, appellans tres animarum ſanctarum ſtatus: in tabernaculis, atriis, domo Dei. Sed cautè legendus, quum indicat animas juſtorum nondum in domo Dei eſſe, hoc eſt, in loco perfectæ beatitudinis: Rurſum *o*, aliam diſtinctionem adhibens, ait in tabernaculis gemitum eſſe pœnitentiæ, in atriis guſtum lætitiæ; in domo ſatietatem gloriæ: quas item nominat domos, infimam orationis, mediam exſpectationis, ſupremam gratiarum actionis & laudis: in prima eſſe primitias ſpiritus: in ſecunda divitias: in tertia plenitudinem: hic fieri ſanctos: illic ſecuros: in ultima beatos. Quo item loco cautione utendum, quoniam aſſerit in atriis liberari ſpiritum requieſcentem à laboribus, magis eſſe liberationem à malo, quam boni numerationem. Eadem adhuc diſtinctio repetitur ab eodem *p*. Aſſignat tabernacula juſtis in carne viventibus & laborantibus, quia ſunt laborantium & militantium, carentque fundamento, ac portabilia ſunt: quoniam juſti non ſunt in præſentibus fundati, ſed inquirunt *civitatem deſurſum fundamenta habentem* q, cum fides, quæ fundamentum eſt (ὑπόστασις) *r* non ſit in terrenis, ſed in Domino; tectum autem habent munimenti, gratiæ, & protectionis. In atriis, quæ domui vicina ſunt, amplitudinem habentia, & fundamentum, ſed non tectum, collocat animas ſanctas corporibus exutas, quæ in latitudine ſunt, depoſita carnis anguſtia, & in amore Dei ſunt, nec ruunt, adhuc tamen exſpectant quaſi tectum & augmentum, quod non erit, niſi in reſurrectione corporum ſuorum. Poſt reſurrectionem denique in domo futuras ait cum Angelis, quæ habet fundamentum & tectum ſtabilitatis æternæ beatitudinis, atque conſummationis & perfectionis ejuſdem. Varius hac in re Bernardus fuit, & aliquando cum recepta & catholica, poſteaque declarat & definita conſentit ſententia, de vera in cœlo felicitate, ac Dei in eo viſione, qua juſtorum animæ, quæ nihil amplius debent divinæ juſtitiæ, fruuntur. De varia tabernaculorum notione dixi alibi; & hoc ipſo loco alii, quæ dicuntur in Pſalmo, aut ad Eccleſiam univerſam accommodant, aut ad ordinem religioſum, præſertim

Senſus loci.
d de mortal. e in cap. 54. Eſa. & præf. in Zach. f Epiſt. 6. g Epiſt. Paſchal. 3. h Epiſt. 28. i in cap. 14. Zachar.
k Pſal. 45. 5. l Prov 12. & 14. ſec. Lxx. m Pſ. 117. 15. n Serm. 3. de om. Sanct.
o Serm. 4. de dedicat.
p Ser. 42. ex parvis.
q Heb. 11. 10. r 11. 1.

tim Hugo, qui ſimul exponit de materiali Eccleſia, quam pii avide frequentant; quaſique in ea nidificant. Favet Bernardus *a* intelligentiæ de ordine religioſo, differens cum fratribus de monte Dei.

a de vita ſolit. ad frat. de monte Dei.

Quam dilecta tabernacula tua.) In Romano, Gallicano, & vetere Pſalterio, atque apud Auguſtinum, & Caſſiodorum ac Paulinum *b*, *amabilia*. Arnobius autem in commentario ponit utrumque, *amabilia, & dilecta*, & præterea *pulchra*. Cyprianus *c quam dilectiſſimæ habitationes tuæ*. Græca vox ἀγαπητὰ, ſignificat potius *amabilia & diligibilia*: reddit eam tamen etiam alibi Interpres hoc modo, ac interdum in ſuperlativo ἀγαπητοὺς *chariſſimos* aut *dilectiſſimos*. Vocat Apollinarius ἐραστὰς κλισίω. De tabernaculorum varia ſignificatione dixiſſe me alibi, jam monui. Rectè cum hic ſubdatur cognomen Domini virtutum, ideſt exercituum, cœleſtiumque militum, nominantur tabernacula; deinde atria, ut indicetur amplitudo cœleſtis habitationis, *quemque magna ſit domus Dei, & ingens locus poſſeſſionis ejus* d, &, *multæ in domo Patris manſiones*. *

b Epiſt. 86. c de mortal. * Baru. 3. 24. d Joan. 14. 2. e ſupra. Δυνάμεις.

Domine virtutum.) Cyprianus *e*, *Deus virtutum*. Hieronymus, *Domine exercituum*. Exercitus Hebræa vox צבאות *tſevaoth* ſignificat, & Græca δυνάμεων, ut multoties notavimus: non autem virtutes morales. Uſurpat Apollinarius nomen ἀθανάτων. At hoc non ita in uſu eſt pro Angelis, de quibus hoc, & aliis locis alia dicta nomina uſurpantur. Quid hic digrediar in laudes tabernaculorum æternorum, quæ ſenſu ſaltem myſtico, appellata dicere poſſumus ad Baalam *pulchra*, *quoque fixerit ipſemet Dominus* f? Videntibus Creatoris habitationem, anguſta eſt omnis creatura, inquit Rupertus *g* tractans de diſcipulis, quos invitavit Chriſtus, ut venirent, & viderent ubi habitaret *h*. Dilecta erant Nepotiano tabernacula externa Eccleſiæ ac templi, quod tam pia ſollicitudine curabat, colebat, ornabat, ut Hieronymus *i* teſtatur. Hoc eſt diligere decorem domus Dei, & locum habitationis gloriæ ipſius, ut vidimus Pſal. 25. *K* Chriſti circa domum Dei Patris ſui dilectio *zelotypa erat* l. Decet quoque quemlibet erga familiam præſertim ſacram, cui adſcriptus eſt, affici eximio quodam amore ſecundum Deum.

f Nu. 24. 5. g lib. 2. in Jo. h Joan. 1. 39. i ad Heliod. K verſ. 8. l Joan. 2. 18.

Concupiſcit, & deficit anima mea in atria Domini.) Hieronymus, *deſiderat, &c.* In Pſalterio Romano, apud Gregorium *m*, *concupivit & defecit*. Auguſtinus *n*, *deſiderat & deficit*; Cyprianus *o*, *deſiderat & properat anima mea ad atria Domini*. Ejus eſt, ait, in mundo diu velle remanere, quem mundus oblectat, quem ſæculum blandiens atq; decipiens illecebris terrenæ voluptatis invitat. Neque Græcum verbum ἐκλείπει, neque Hebræum כלתה *chaletbah*, *properare* ſignificant. Euthymius tamen monet *concupiſcere* poſitum, pro feſtinare. *Recordatus vates noſter Dei ubi eſſet, ſuoſque beatificaret, effudit in ſe animam ſuam* p: Ectaſin Paulus paſſus *neſciebat an in corpore, vel extra* q: Petrus viſa transfiguratione, neſciebat quid diceret *r*: Regina Saba poſt Salomonis auditam ſapientiam *non habebat ultra ſpiritum* ſ. Contemnunt immortalitatem, qui mundo ut φυκίς (piſciculorum genus,) ideſt, marinis petris adhæreſcunt, vel quemadmodum ſenex Ithacenſis, (hoc eſt Ulyſſes *t*) ipſum hunc fumum non autem veritatem celeſtemque patriam concupiſcunt, ut ſcribit Clemens Alexandrinus. *u* Nazianzenum *x* reſpirare non ſinabat hinc gloria ventura, hinc judicium, ex quibus illam deſiderabat, deficiente anima in ſalutare *y* Dei, iſtud horrebat, ac vehementer effugere cupiebat. Baſilius *z* turpia cuncta, & rejectitia conſpici affirmabat, *& ut ſtercora* *a* ei, cui pulchritudo divina ſemel affulſiſſet. Auguſtinus *b*, effundit ſeſe ſæpenumero in jucundiſſimam contemplationem amoremque divinæ felicitatis. Docet *c* per defectum indicari deſiderium boni nondum quidem adepti, ſed avidiſſime concupiti. Defectum iſtum in concupiſcente Ambroſius *d*, ait ſignificare, quod quando majore deſiderio excitata fuerit anima cupiens adhærere ſalutari tuo, tanto magis deficit: & quod iſta defectio imminutionem quidem fragilitatis, ſed aſſumtionem virtutis operatur. Addit in explanationem præſentis loci, quod ante concupiſcens anima, & quaſi totam ſe effundens in concupiſcentiam, longo fine ſuſpenſa defectione diſſolvitur. Confirmat exemplo Jeremiæ *e*. Congruit doctrina Gregorii *f*, qui in auctoris ſui amore roborantur, quo magis in concupita Dei fortitudine convaleſcunt, eo à propria virtute deficere: & quo robuſtius æterna appetunt, eo à temporalibus ſalubri defectione laſſari: rectè noſtrum Prophetam *concupiſcendi* verbo verbum *deficiendi* ſubjeciſſe, quoniam qui ad apperenda æternitatis atria accenditur, dignum profecto eſt, ut ab hoc temporalitatis amore laſſetur, ut tanto frigeſcat ab ſtudio ſæculi, quanto ſurgit ardentior in amorem DEI. Profert exempla ſponſæ, cujus *anima liquefacta eſt ad ſponſi ſermonem* g: Danielis *h*, *qui ad viſionem Dei languit & ægrotavit*. Jacob, *qui cum Angelum tenuit, uno mox pede claudicavit* i. Tandem ſcribit *k*, quod concupiſcunt, ſed non deficiunt, qui jam quidem celeſtia appetunt, ſed adhuc tamen à terrenorum delectationibus minimè laſſantur; utrumque facere, *quorum vita abſcondita eſt cum Chriſto in Deo* l, & dum internis gaudiis mente appropiant, vitam in ſe funditus corporeæ delectationis necant. Suppetunt alia exempla Sanctorum, qui capere vim, & ardorem divinæ conſolationis nequibant, ita ut vel ad ſolum nomen paradiſi raperentur: quod de ſodali quodam Franciſci proditur *m*; & quod Ephrem *n*, noſtroque Xaverio *o*, ſupplicarent retrahi & contineri, quia ferre non poſſent, dicerentque, ſufficit, ſatis eſt Domine. Bonum hunc defectum ab inferioribus ad ſuperiora nominat Auguſtinus *p*, quando *deficit cor & caro in DEO cordis* q, ut per cor caro mundetur, ſoluſque ſit noſtra pars Deus. De cauſſis ſeptem, ob quas cœleſtia tabernacula dilecta diligendaque ſint, agit Hugo propter libertatem, quæ ibi eſt: lætitiam veram & puram, cupitorum adeptionem: pacem continuam, & indeficientem: omnimodam ſecuritatem; perpetuam ſanitatem; honeſtiſſimam ſocietatem. Pluribus hæc ille, & his adhuc plura, quæ afferre non difficile eſt, amplificari poſſunt, & exaggerari.

m 4. moral. c. 30. vel 39. n 10. de civ. cap. 25. o de mortal. p Pſal. 41. 5. q 2. Cor. 12. 2. r Luc. 9. 33. ſ 3. Reg. 10. 5. t Hom. Odyſſ. 1. u in paræn. x Orat. 7. y Pſ. 118. 81. z in Pſ. 44. a Philip. 3. 8. b in ſoliloq. c. 22. de ſpiritu & anima in pſ. 48. & 86. & concio 20. in pſ. 118. c Concio 20. in pſ. 118. d in pſ. 118. pſalm. 42. e Cap. 20. 9. f 4. moral. c. 30. vel 39.
g Cant. 5. 6. h Cap. 8. 27. i Gen. 32. 31. k 8. moral. c. 15. l Coloſſ. 3. 3. m in annal. Franciſ. de Egidio. n in vita. o in vita. Bonus eſt defectus ab inferioribus. p 10. de civ. cap. 25. q Pſ. 72. 26. ad ſuperiora.

Cor meum, & caro mea exultaverunt in Deum vivum.) Hieronymus, *laudabunt Deum viventem*.

Monet vero *r* Suniam, & Fretelam, ne curent quod aliqui legant in ſingulari, *exultavit*, intelligi enim, & de corde, & de carne: eſſeque ineptas & ſuperfluas contentiones, ubi nulla eſt ſenſus mutatio. Interpretes noſtri vertentes in præterito pro futuro, ut ſæpe faciunt, melius expreſſerunt vim verbi ירננו *jerannenu*, quod *clamare, ovare, geſtire, exaltare vocem, & exultare*, ſeu *exilire*, atque alia ſimilia ſignificat, ut crebro vidimus. De *vivi* epitheto, ut Deo tribuitur, lege quæ dixi Pſ. 41. ſ & ſæpe *cordis* nomen pro animæ ſumi magis interiore parte ſeu ſuperiore, *carnem* pro inferiore, alibi docui. Vivum cognominari Deum veriſimile eſt hoc loco, ſi captivi loquuntur, ut perſtringantur gentes idolorum cultrices, apud quas detinebantur. Euthymius hoc inſinuat: item quia Chriſtus è mortuis reſurrexit. Adde, quoniam ab eo vita eſt præſens ac futura, mortalis & ærumnoſa, immortalis & beata, vita naturalis gratiæ, gloriæ: ut melius dici ζωὸς poſſet ἀπὸ τοῦ ζῆν, quam falſus Gentium Deus. *In Deum vivum* docet Auguſtinus *t* hic dicere Prophetam, ut oſtendat, quod totum quod non pertinet ad Dei cultum debemus habere quaſi mortuum. Paraphraſtes pro חי *chai* dixit קים *Katjam permanentem*, quaſi qui permaneat ſemper in vita, & ſemper idem ipſe ſit. *Spe gaudemus* u, lætamur audientes ituros nos in domum Domini *x*. Redundat ex parte rationali inſenſitivam *y*, atque in carnem ipſam etiam per externa ſigna, honeſta divinaque lætitia, quando magna eſt, & pars illa ſuperior ſpiritu Dei acta, ſubjicit ſibi, alioqui repugnantem ſenſum & carnem: & *Qui ſpiritu facta carnis mortificatus vivit* z. Deo placet vivo, per quem quoque vivit, *Nec jam ipſe, ſed in ipſo ille*, ſive *Chriſtus* a: & *Qui ſpiritu ambulans, deſideria carnis non perficit* b, efficit ut caro ipſa ſpiritus deſideriis conſentiat, eumque exultante *c* in Deo; exultet. Hoc eſt *Ungere caput, & faciem lavare etiam jejunando* d: hic eſt cum paſſere turtur, de quibus mox, ut Rupertus *e*; prior in cœleſtem domum tendens, ſecundum ſpiritum; poſterior ſecundum carnem in præſenti tabernaculo laborans. Denique *animus gaudens ætatem floridam facit* f. Teſtimonio fuerint ſanctiſſimi viri, ut Romoaldus, in longæva vita, vultu ſemper ſereno, læto, hilari, ad pium omnes gaudium provocante. Idiota *g* tunc aſſerit hominem perfectum eſſe, quum non ſolum anima ejus, ſive cor, ſed & caro in Deum fertur. E contrario accidit nonnumquam ex interno pœnitentis dolore, pœnalis quidam in ſenſu, & carne quoque dolor, quem Thomas *h* Aquinas pœnitentiæ paſſionem vocat, & ſimul actum virtutis, quatenus videlicet electioni ſubeſt ſtudioſæ voluntatis, ut Paludanus, obſervat.

r Epiſt. 135. ſ verſ. 3. t lib. 50. hom. in 33. u Rom. 12. 12. x Pſ. 121. 2. y Rom. 8. 15. z Gal. 2. 20. a Gal. 5. 21. b 1. Reg. 2. 6. Luc. 1. 47. c Matt. 6. 16. d in Exod. c. 25. e Prov. 17. 22. f in Pſ. 15. 10. 5. Bibl. Patrum. Pœnitentiæ paſſio. g 3 p. q. 85. a. 1. & in 4. d. 14. q. 2. a. 1. d. 17. q. 1. a. 1. h 4 d. 14 q. 2. a. 2.

Hi tamen affectus in corpore nec ſemper ſequuntur, nec ſunt neceſſarii, ita ut nō liceat neceſſario ex his argumentari

tari de actibus internis; quia pendent ex diſpoſitione corporis, quæ non eſt in noſtra poteſtate. Eadem de cauſſa, ut ſenſus promtius obediat rationi circa virtutis actus, collocant aliqui habitus in eo aut naturales, aut etiam ſupernaturales. Qua de re conſulendus idem Doctor Angelicus *a*; qui vult præterea *b* prudentiam conſiſtere in ſenſu interiori minus principaliter, & per quamdam applicationem pertingere ad ſenſum *c*: & in hac vita per actus ſcientificos, qui fiunt per converſionem ad phantaſmata, produci in ſenſu quemdam habitum reſpicientem objecta materialia ſcientiæ, ſeu res ac propoſitiones ſcitas. Alii tamen contendunt hujuſmodi habitus neceſſarios non eſſe. Quidquid ſit, concedere debemus cum eodem Thoma *d*, interpretando præſentem Pſalmi locum ſub perſona Chriſti, etiam illius carnem exultaſſe in Deum vivum, non per actum carnis aſcendentem in ipſum, ſed per redundantiam à corde in carnem, in quantum appetitus ſenſitivus ſequitur motum appetitus rationalis. Fulgentius *e* hunc uſurpans locum tamquam in perſona Chriſti, ut probet hominem totum ab illo ſuſceptum, ait, animam intellectualem ſignificari per cor, quod exultaſſe dicitur cum carne. Lege, quæ ad hunc locum de ſpirituali lætitia in carnem redundante conducant, in Pſ. 6?. *f*, ad ea verba, *Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea.*

a 1. 2. q. 56. a. 4. & q. 58. a. 3. ad 2. b 2. 2. q. 47. a. 3. ad 3. c 1. p. q. 89. a. 1. d 3. p. q. 21. a. 2. ad 1. e 1. ad Traſimundum c. 10. f verſ. 2.

Verſ. 4.) Etenim paſſer invenit ſibi domum, & turtur nidum, ubi ponat pullos ſuos.
Altaria tua Domine virtutum, Rex meus, & Deus meus.

Senſus loci.

Deſiderii ſui tanti & ardentiſſimæ voluntatis, qua gliſceret ac geſtiret Deum videre vivum, ſe ſe ac ſuam præſentiam peculiari modo in tabernaculo, atrio, templo exhibentem, ſed in cœlo clariſſime, comparatione illuſtrat & probat ex aviculis, paſſere atque turture, quæ ſibi naturæ quodam inſtinctu pulliſq; opportunam inveniunt & conficiunt habitationem, ut ab injuriis cœli, & rapacium beſtiarum defendi poſſint. Ad eumdem, inquit, modum ego paſſerculo fugitivo ſimilis, atque turturi gemebundo, tua inveſtigo altaria, & ad illa confugio, & reperire percupio, ut in illis, ò Domine mi rex, Deuſque, quem circumdant exercitus Angelorum, præeſque hominum exercitibus, conquieſcam, ſecuruſque ac tutus ab omni hoſtium & malorum incurſu degam. Si quas dixi aves, hiſque hac in re ſimiles hirundines in hominum quoque domibus, è quibus major impendere illis metus deberet, nidos conſtruunt, egone ſolus quietem nuſquam reperiam? ò altaria, altaria! quam ſola me veſtri recreat memoria, nomenque oblectat? quanta perfundor lætitia, contemplans, quæ in iis deliteſcunt myſteria? in primo altari, quod in atrio eſt, occurrunt menti ſigna divini ſanguinis, quo ſumus redimendi, monetque hoſtiarum cædes, quam ſit nequitia noſtra magna, & æterna morte digniſſima, quam non niſi morte immaculati agni, *qui unus tollat peccata mundi*, vitare valeamus. Si reflecto cogitationem ad aureum ſacrarius altare in ſanctioris introitu loci, ad ſuaviſſimos Deo adolendos odores, conſidero fragantiam aſcendentium directarumque ad Deum piarum precum & laudum divinarum. Hic ſenſus optimus, ſive repetas ex ſuperioribus concupiſcere, deficere animam, exultare, & jungas altaribus, ſive ut abrutam & præciſam orationem accipias, *altaria tua Domine*, *&c.* qualis amantium ſolet eſſe, vehementerque aliquid appetentium. Nam Coritas dumtaxat loquentes inducere, ut ſentit Agellius, nimis anguſtum eſt: qui nempè ſignificent pro loco & nido ſibi altaria fuiſſe, *de altari participaſſe ac vixiſſe*, cui miniſtrabant *g*: victum inde ſibi præbitum tamquam de nido. Nec placet altaria referri ad paſſerem turturemque, qui propter deſolationem templi, quam captivi defleant, in eo nidificaverint, non liceat autem exulibus juxta altaria verſari. Meminit Janſenius, Flaminius, Peregrinus, Herus, Agellius, eumque ſenſum probant Vatablus, Faber, Campenſis, Genebrardus, & ante omnes Treverus.

g 1. Cor. 9. 13.

Etenim paſſer invenit ſibi domum.) Domus pro quovis receptaculo ſumitur, ut docui Pſ. 44. *h*, *à domibus eburneis.* Pro paſſere Paraphraſtes *columbam* poſuit יונתה *jonetha*, & de illo ac turture ſubdit, quod legitimi ſint pulli, ut offerantur ſuper altare Domini. Ex avibus hæ ad ſacrificia ordinariè adhibebantur: *paſſeres* ad id, quod fiebat pro leproſo *i*. Niſi malis & ibi & hic *paſſeris* nomen ſumi pro qualibet avicula. Hebraicè צפור *tſippor*, ut Pſalmo decimo *k* docuimus. Nihil quidem refert, quæ avium ſpecies exprimatur, dummodo nidulentur cum cura ſive in domo quam incolunt homines, ſive alibi: tamen adjectum ſequens nomen *turturis*, indicat paſſerem pro certa ſpecie uſurpari. Quidquid autem ſit de vocabulis Hebræis, Interpretes ac Enarratores ſpecies duas diverſis nominibus intelligi voluerunt.

h verſ. 5. Ex avibus, quæ ad ſacrificia adhibeantur. i Lev. 14. 4. k verſ. 1.

Auguſtinus, & alii cordi & carni paſſerem turturemque attribuunt, ut corde, quod prius exultaſſe dicebatur, cogitetur Deus, carne agantur opera, tum alia, tum pœnitentiæ, (quia turtur ſolitariè degit ac gemit) reponenda tamquam pulli in nido beatitudinis; adde hic dum vivimus cum Hugone, in ſtatu pœnitentiæ, vel arctioris vitæ, juxta illud *l*, *In nidulo meo moriar*, aut in vulneribus Chriſti (id Bernardus *m* quoque ſcribit) vitæque ipſius aſperitate: denique in Eccleſia tùm myſtica, tùm materiali: Nam Eccleſia myſtica nunc infirmos filios ſuos in nido pacis enutrit, amore conditoris gemitus crebros edens, fideique, ac mentis pacatiſſimam quietem conſtruens in qua illos creſcentes, quaſi plumeſcentes pullos, quouſque ad ſuperiora evolent, charitatis gremio calefactos fovet, quum jam paſſer ſibi domum invenerit, ideſt Redemptor æternum cæli habitaculum intraverit, ut Gregorius *n* docet. Idem Hugo perſequitur proprietates paſſeris ac turturis ſecundum tropologiam, Paſſeris bonæ ſunt iſtæ,

l Job 29. 18. m Serm. 61. in Cant. n 19 Moral. c. 16. vel 24.

Prole potens, hominum vicinus, & hoſtia lepræ:
Callidus, & cantans, hyemans, cibus eſt, volat, ignit.

Malas ejuſdem volucris continent hi alii verſus,

Laſcivus, nido molli, perit igne, caducus,
Vilis, rivalis, leproſus, ſtercorat aras:
Ova calent veneri, ſurfrugum, templa columbis
Aufert, venatur muſcas, parvus, male mordet.

Quamquam vero teſtatur Hieronymus *o* numquam ſe paſſerem in malam partem legiſſe, oſtendi contrarium Pſalmo 10. *p* & miror eum, qui nomen gerit Hieronymi, hoc loco aſſerere etiam paſſerem caſtiſſimum eſſe, quem conſtat eſſe ſalaciſſimum,

o in Eccl. 12. p verſ. 1.

De turture hoc modo in bonam partem.

Fulva, gemens, neſcit bis nubere, nuntia Veris,
Simplex, conſtipans, montes colit, arbore fœtat.

Ayguanus, laudat in paſſere nidificationem in editis locis, foraminibuſque parietum: temperantiam quamdam cibi, & patientiam: in turture caſtimoniam, mœſtitiam, loci munditiam. Rickelium pœnitentem comparat cum paſſere, qui locum inveniat ſibi miſericordiæ in Eccleſia, factus ex mobili, vago, libidinoſo, petulante, inhabitator altitudinis virtutum, earum opera in Chriſto abſcondens: virum perfectum cum turture, quia deſiderio rerum cœleſtium gemit, in petra, qui eſt Chriſtus, nidificat: pro gaudiis mundi gemitui vacat, ideſt, contemptui rerum terrenarum. Bernardus *q* paſſerem ac turturem accommodat ad religioſæ vitæ ordinem duplicem, contemplativum & practicum. Ait autem quod paſſer naturaliter vitioſus, mobilis, levis, importunus, garrulus pronus in libidinem, denotat juvenum naturaliter calidum, ſanguineum, fervidumque animum, ætatem labilem, curioſitatem inquietam, mutatam in virilem maturitatem, ſerium animum, caſtum, ſobrium, pertæſum exteriorum quantum poteſt, & intra ſemetipſum recondentem ſemetipſum: item quod turtur luctus amica, opacæ ſolitudinis familiaris incola, forma ſimplicitatis, exemplum caſtitatis in inferioribus fœcundans, ſignificat humilem religioſum ad charitatis quoque fraternæ opera deſcendentem. Ambroſius *r* videtur utramque volucrem interpretari de caſtitate: in hoc enim noſtro corpore nidum eſſe pudicitiæ, in quo erat nidus irrationabilis concupiſcentiæ: & ubi ante partus deformes nutriebat libido, ibi decoræ caſtitatis adoleſcere hæreditatem. Tamen quo pacto paſſer pudicitiæ ſymbolum poſſit eſſe, dixi prius me ſatis non intelligere. Auguſtinus *ſ* tradit in paſſere & turture Salvatorem ſignificari, quia paſſer perparva avis eſt, turtur pudiciſſima: Salvator autem docuit primus humilitatem & caſtitatem: domum ejus eſſe Eccleſiam Dei, & conventum populi Chriſtiani, hanc Domum Salvatorem ingenti pietate quæſiviſſe & inveniſſe, atque peculiariter diligere, quam peculiariter ſuo ſanguine comparavit: in hac domo congregaſſe & repoſuiſſe pullos ſuos, ut doctrinam audiant, & ab inſidiis diaboli tuti ſint. Quocirca myſticè paſſer vel Chriſtus eſt, vel quivis juſtus, & hic quidem variis modis, ut

q de vita ſolit. ad fratr. de monte Dei. r de Noe & arca, c. 6. ſ lib. 50. homil. 33. Senſus myſticus.

ut dixi hic, pſalmoque decimo *a*, nidus Eccleſia myſtica & materialis, cęlum, anima, ſeu conſcientia, vel corpus, eodemque modo domus. Documenta dat nobis Deus ex brutis etiam minimis, ut ex *formica* b & aliis, maximè ex minore avium genere, ut Ariſtoteles *c* ſcribit: Virque Deo deditus, ut ſapienter ac religioſè Titelmanus notavit, & vitæ ſpirituali totus intentus in omnibus vel minimis animalculis invenit unde boni aliquid diſcat, diſcit unde ſe ipſo melior evadat. Domeſticum poſſum proferre B. Ignatii noſtri exemplum, præter tot aliorum ſanctorum. Eumdem Titelmanum lege differentem piè de ſtudio aptam ſibi domum, nidumque ſpiritualem comparandi, & *converſationem in cœlo habendi* d. Illud etiam rectè admonet comparationem hic ductam ex maximè notis avibus, quæq; in magna copia eſſent, utpote quod *paſſeres duo venirent aſſe*, *& quinque dipondio* f; *pauperum autem oblatio par turturum eſſet* g. Vel altera ſpecies avis garrulæ, audacis, temerariæ, non verentis humanas domos; & alterius quietæ, meditabundæ, gemebundæ, meticuloſæ, ſolitariæ, comprehenderetur cunctarum univerſitas avium. De paſſere plurima Ulyſſes Aldrovandus in Ornithologia *h*.

a verſ. 1. b Prov. 5. 6. c 9. hiſtor. animal. c. 7. d Phil. 3. 20. e Mat. 10. 29. f Luc. 12. 6. g Levit. 5. 7. h Lib. 15.

Et turtur nidum) Addunt, *(ſibi)* Pſalterium Gallicanum, Auguſtinus, Caſſiodorus, eſtque in textu Hebræo, & Græco, Hieronym. *(avis)* immò Trevetus recitat dumtaxat, *ſiquidem avis invenit domum ſibi*, omiſſa mentione de paſſere. Chaldæum quoque nomen שפנינא *ſciaphnina turturem* ſignificat: quamvis שפן *ſciaphan* Hebraicè ſit *cuniculus*, *& lepuſculus*. Quo pacto ſimilitudo traheretur non ex ave dumtaxat; cujuſmodi illa Chriſti *i*, *Vulpes foveas habent*, *& volucres cœli nidos*, *filius autem hominis non habet ubi reclinet caput ſuum*. Sed nidus avibus ſolis convenit. Vocabulum autem Hebræum hujus loci דרור *deror* Hebræi, & hebraizantes *hirundinem* reddunt. At R. Moſes Nehmanides, quem citat Genebrardus, Hieronymo conſentiens, putat eſſe nomen commune cunctis aviculis, liberè per domos, urbes, agros, volitantibus, & vagantibus. Et rurſum Hieronymus *k* expoſuit צפור *tſippor avem*, ſed דרור *deror paſſerem*, hunc, ut exiſtimo, pro volucre genericè ſumens. Ut neceſſe non ſit, quod Richardus Cenomanus bene Fabro reſpondet, hirundinem exprimere, quia nidis faciendis circa templa, de quibus Pſalmus meminit eſt frequens. Non defuit ratio melior tamen alioqui commune reſtringendi ad turturem: nec volebat vates nidulantes præciſè in domibus, templiſve ponere. Canit de hirundine Virgilius *l*

i Matt. 8. 20. k Prov. 26. 2. l 4. Georg.

Garrula, quæ tignis nidum ſuſpendit hirundo,

& Anacreon quod,

Κατ᾽ οἴκους μερόπων θροεῖ χελιδών
Per ædes hominum ſtrepit hirundo.

In conſtruendo quoque nido excellit hirundo, teſte Ariſtotele *m*, Plutarcho *n*, Plinio *o*, Æliano *p*, Baſilio *q*, ita ut ab ea Doxium cęli filium luteí ædificii accepiſſe inventionem idem Plinius tradit *r*: & Pierius *ſ*, ædificationis ſtudioſum ſcribat, quique ampla ædificia, vel etiam oppida condiderit, per hanc aviculam nidum facientem hieroglyphicè depingi. Turtur montibus delectatur, ac verticibus arborum, aeria idcircò cognominata à Virgilio. Omiſſis aliis de turture, quæ attigimus antea; (fuſius autem tractantur ab Ulyſſe Aldrovando *t*, cujus meminimus) notatu dignum quod Ambroſius *u* narrat, hanc Dominum huic avi minuſculæ infudiſſe prudentiam, nido ſuo, ne pullos ſuos incurſet lupus, ſquillæ folia ſuperjacere: noſſe enim quod hujuſmodi folia lupi fugere conſueverunt. Subdit documentum: Novit avicula quo modo poſteritatem foveat ſuam, & tu ignoras, & tu negligis, quo modo adverſum lupum nequitiæ ſpiritalis poſteritatem vitæ hujus habeas tutiorem? Difficile id creditu, quum turtur nonniſi alte niduletur, quo lupis aditus non patet. Tandem obſervat Beda, *turturis* nomine carnem tropologicè intelligendo nidum, animæ per *paſſerem* intellectæ, domum dari, quoniam animæ convenit magis per ſe *manſio permanens in cœlo*, *carni terreſtris habitatio* x *luteaque domus* y, & opera etiam virtutum, quæ facit, temporalia ſunt. Quo pacto ſit Chriſti typus, quod aſſerit quoque Hieronymus *z* recitat ex Antonio Patavino pluribus verbis Aldrovandus.

m 7. hiſt. animal. c. 7. n Opuſc. utra animal. plus ration. habeant. o lib. 10. c. 33. p lib. 3. de animal. c. 24. q ho. 8. hexa. r lib. 7. c. 56. ſ lib. 22. t lib. 15. u 5. hexa. c. 4. x 2. Cor. 5. 1. y Job. 4. 19. z 1. cont. Jov. a 19. moral. c. 16. vel 24. b ad frat. de monte Dei. c de Noe & arca, c. 6. d lib. 50. homil. 33.

Ubi ponat pullos ſuos.) Legunt, *reponat*, alia Pſalteria, Auguſtinus, Caſſiodorus, Gregorius *a*, Bernardus *b*, Ambroſius *c*. Idem Auguſtinus *d* ait idem eſſe ſi legamus, *congreget*. Græcè in futuro θήσει *ponet*. Aquila ἔθετο *poſuit*.

Altaria tua.) Paraphraſtes explicat nominatas prius aves oblatas ſuper altare. Non ita hoc ad rem facit, & altaria plurali numero non fuerunt ad unum holocauſtorum reſtringenda. Prius autem docui vel eclipticum hic orationem eſſe gementis, & anhelantis, vel pendere ex præcedentibus verbis concupiſcendi, exultandi, &c. De myſtica interpretatione altaris holocauſtorum pro corde noſtro, lege Ayguanum.

Domine virtutum.) Hieronymus, *exercituum*, ſicut, & in primis Pſalmi verbis. Stipatur etiam Deus aſſidens veluti altaribus, exercitibus Angelorum, & ſacris, ipſis miniſtris poteſt militiæ, exercitus, Sabaoth appellatio tribui. Vocatur quoque altare Ariel, ut placet Hieronymo, quod juxta etymon, vel ibi fortitudo Dei ſit, vel leo, vel illuminatio: ex quibus notionibus duæ primæ militare quid ſonant.

Rex meus, & Deus meus.) Regia plane vox, de qua in Pſalmo prius 5. *e* & 43. *f*, ut quantus quantus quis Rex ſit, ſuum agnoſcat Regem Deum. Felix reſpublica, in qua eſt θεοκρατία & Dei auctoritate præſcriptoque cuncta geruntur, ut non tam *Gedeon filiuſve illius* g, hoc eſt, homo, cui tamen dominandi jus ac regnandi poteſt eſſe, dominetur ac regnet Deus, *per quem reges regnant* h, *& cujus eſt regnum, ipſeque dominabitur Gentium* i.

e verſ. 3. f verſ. 5. g Judic. 8. 23. h Prov. 8. 16. i Pſ. 21. 29.

Verſ. 5.) Beati, qui habitant in domo tua, Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te.

Senſus loci.

Meritò ſe tantum ſentire, tamque ardens tabernaculorum viſendorum, atriorum, altarium, domus Dei ſeu templi, deſiderium confirmat, quia felices, quibus ibi datum habitare, commorari, velutique nidulari, ut jugi Deum laude concelebrent, deque divinis rebus perpetuo meditentur ac tractent, cum Deo ſemper familiarius, & jucundius converſentur, qua re nihil melius, & felicius contingere poteſt, nihil Deo gratius, *qui ſacrificio laudis honorificetur* k, & in quo ſacrificio cetera ſacrificiorum genera comprehendunt. Conveniebat id quidem Levitis propria quadam ratione, de quibus etiam ſub Coritarum nomine velle quoſdam dixi hoc Pſalmo agi: aliis tamen etiam quibus frequentare locum ſacrum licebat, & rei intereſſe divinæ. Poſſumus hac ipſa de cauſſa multo feliciores cenſere Chriſtianos clericos quidem, & religioſos præſertim, qui in ipſamet habitant domo ſancta Dei, & frequentant ſacra, & laudes Dei, ſed ceteros quoque, quibus idem pro ſuo conceditur modo, ſtatu, conditione. At iſto ſacrificio laudis multo verius, & perfectius honorificatur in cœlo à beatis Deus, immò propriè ab illis dumtaxat, quia non ſunt præſentis mortalis vitæ ſæcula ſæculorum, ſed fluentia tempora. Iſtius magnitudinis præſtantiamque beatitudinis Auguſtinus omnium optimè declarat hìc, & alibi *l*, demonſtrans in alia re ulla creata eſſe non poſſe, inductionem faciendo per præcipuas, & quas appetere homines magis ſolent, earum vero, inquit, immo & honeſtarum, quæ nunc exercentur, actionum in hac vita mater eſt neceſſitas, & indigentia; qua caretur in patria, ubi habebuntur omnia, agenturque ſine neceſſitate, & indigentia; ac totum negotium noſtrum ſine defectu erit halelujah, ideſt, laus Dei, quia non deficientes ab amore, non deficiemus à laude, & ubi amor ſempiternus, quoniam inſatiabilis pulchritudo, ſempiterna & laus erit. Diceres nos, comparatos cum beatis, eſſe ſimiles illis, qui muſicas tantum notas canunt; norunt enim longe melius verbum æternum, Deumque quem clare vident. Illi artem canendi certam tenent de ſua jam certi ſecurique felicitate, nos non niſi, *quum tremore exultamus* m: *requiem non habent dicentes ſanctus*, *ſanctus* n, *quum nos deprimat terrena inhabitatio multa cogitantes* o, & cantum intermittere cogat: ne quidem tantillo tempore, quo id uſurpamus, tota ſemper facimus animi contentione, vel attentione, ac plena, ut ita dicam, conſonantia: ſed & remittitur noſter veluti harmonicus tonus, permiſcendo laudi preces, ac petitiones. Quanto plus vident beati, ait Bernardus *p*, plus intelligunt, plus agnoſcunt, tanto plus diligunt, tanto magis laudant, tanto amplius admirantur. De beatis hunc quoque Cyrillus *q* locum intelligit, & Procopius *r*. Hinc porro confutatur pernicioſus error, non ſolum qui æternitatem negat animæ, ſed qui

k Pſ. 49. 23. l 22. de civ. c. 30. in pſ. 86. epiſt. 10. c. 15. tract. 105. in Jo. meditat. c. 25. & 37. ſoliloq. cap. 35. manual. 6. 16. & 14. m Pſal. 2. 11. n Apoc. 4. 8. o Sap. 9. 15. p Serm. 1. de dedicat. q lib. 1. in Geneſ. r in c. 13. Geneſ.

qui neſcio quæ alia comminiſcitur, vel de corporali beatitudine millenaria, vel de alia, quæ futura ſit alibi, quam in Deo. Auctores collegit, atque refellit in theſauro ſuo Jodocus Coccius a; nec eget res adeo clara pluribus.

a lib. 16. art. 9.
b Serm. in can. Ezech.

Elicit hinc adhuc Bernardus b, ſimulque ex Ezechiæ cantici, quod explanat verbis, *Domine ſalvum me fac, & Pſalmos noſtros cantabimus cunctis diebus vitæ noſtræ, in domo Domini*, quærendam ſalutem non ut pœnas vites, aut in cœlo regnes, ſed ut Deum in æternum cum illis laudes, qui hoc loco beati dicuntur, quod habitantes in domo Domini, in ſæcula ſæculorum laudent eum. In ſeptem Sapientum ſympoſio, de quo Plutarchus c, quum injectus ſermo eſſet, quænam maximè felix domus foret, pronuntiavit Solon, in qua pecuniæ bono comparatæ modo, nec earum cuſtodes haberentur infidi, nec erogatis ſubſequeretur pœnitentia: Bias, in qua per ſe dominus exiſteret talis, cujuſmodi extra eſt ex lege: Thales, ubi pingui otio domino perfrui liceret: Cleobulus, ſi plures multo eſſent, qui dominum amarent, quam qui reformidarent: Pittacus, quæ tùm neceſſariis, tùm redundantibus ſuperflueret: Chilon, quæ adminiſtrationi regiæ aſſimilis eſſet: Lycurgus, quæ democratiæ. *Beatum dixerunt iſti populum, cui hæc ſunt* d: ſed *beatus populus, cujus dominus Deus ejus*: in quo, & in cujus dome illa eadem, multoque plura, ac meliore & perfectiore ſunt modo: tum illud Thaletis pingue otium atque adeps & pinguedo, quæ replens animam, facit *ut beatus labiis exultationis, oreque laudet Deum* e. Non tam beatus quis ſuomet proprio bono, quam Dei laude gloriaque, ut ideo paſſim *gloriæ* vocabulo beatitudo ipſa, inter cauſſas alias, nominari ſoleat. Quum Angelicæ ſubſtantiæ politia in cœlis, corona æternitatis, bravio, aſſignat beatis Tertullianus f, gloriam in ſæcula ſæculorum, ut ſcilicet exemplo Angelorum una omnes *in templo illo cœleſti dicant gloriam* g, & ſint Judæi ſecundum ſpiritum, confitentes & laudantes Deum, *& cantantes canticum in terra Juda* h, hoc eſt, in terra viventium, ubi ſicut *laus unicuique à Deo* i, ita Deo ab unoquoque beato, ibi gaudium & lætitia, gratiarum actio, & vox laudis K. Nec enim dubitandum, quin laus Deo per os deferenda ſit poſt reſurrectionem à beatis, & ſono vocis totoque corpore, non animo ſolo. Admoneor, ait Auguſtinus l, etiam ſancto cantico, ubi lego vel audio; *Beati qui habitant in domo tua, Domine in ſæcula ſæculorum laudabunt te*; Omnia membra, & viſcera incorruptibilis corporis, quæ nunc vidimus per uſus neceſſitatis varios diſtributa, quoniam tunc non erit ipſa neceſſitas, ſed plena, certa, ſecura, ſempiterna felicitas, proficient in laudibus Dei. Subdit quod omnes harmoniæ corporalis numeri externi, interni cum ceteris rebus, quæ ibi magnæ ac mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem, rationalis pulchritudinis delectatione ſuccendent: denique, quod erit Deus finis deſideriorum noſtrorum, qui ſine fine videbitur, ſine faſtidio amabitur, ſine fatigatione laudabitur; hoc minus, hic affectus, hic actus profecto erit omnibus ſicut ipſa vita æterna communis.

c in ſympoſ. ſeptem Sapient.
d Pſ. 143. 15.
e Pſal. 62. 6. Gloriæ vocabulo beatitudo ipſa ſolet nominari.
f ad martyr. cap. 3.
g Pſal. 28. 9.
h Eſa. 26. 1.
i 1. Cor 4. 5.
k Eſa. 51. 3.
l 22. de civ. cap. 30.

Beati, qui habitant in domo tua, Domine.) Additum eſt (*Domine*) nec eſt in Pſalterio Gallicano ſeu Ambroſiano, non ſolum in textu Hebræo, Chaldæo, Græco. Chaldæus autem vertit, *beati juſti, qui habitant in domo ſanctuarii tui in ſæculo iſto*, quamvis in editione Nebienſis deſint ultimæ dictiones tres.

In ſæcula ſæculorum laudabunt te.) Hieron. *adhuc laudabunt te*. In Romano Pſalterio, & apud Caſſiodorum, *in ſæculum ſæculi*; apud Arnobium, *in æternum*. Particulam עוד *hbod*; ita nonnulli explicant m, quum ſignificet, *adhuc*; ò beatos cum qui domi tuæ habitant, tùm qui te laudant, vel adhuc, ſemperque aderit, nec umquam deerit illis occaſio laudandi te. Trevetus indicat de captivis eſſe ſermonem, qui adhuc ſperent fore, ut redeuntes in terram promiſſionis, templumque, laudare Deum queant. Tamen rectè Hebræam particulam Interpretes tranſtulerunt, quia ſignificat ſemper aliquid ſupereſſe, hoc autem loco, ſemper ſupereſſe futuram laudem, valet עוד *hbod*, ſicut & עד *hbod ſæculum*, vel *æternitatem*, quod exponi ſolet per *ultra*, *durationemve abſque fine*. Paraphraſtes duplicis temporis diſtinguit laudem, præſentis ac futuri, *Beati juſti, qui habitant in domo ſanctuarii in ſæculo iſto, rurſus laudabunt te in ſæcula ſæculorum*. Exercent ſe videlicet in hac vita juſti in eo opere: quod ſemper in futuro factitaturi ſunt: hicque quoad licet, *benedicunt Dominum in omni tempore, & ſemper laus ejus eſt in ore illorum* n, donec eo perveniant, ubi nihil ſit quod continuam laudem impediat vel retardet. Quæ res quia ſummi momenti eſt, valdeque ſerio meditanda, & maximi facienda opportunè hic collocatur סלה *ſelah*, & διάψαλμα, cujus iſte unus, inter alios, uſus dicitur, ut aliquoties monui.

m Campenſis
n Pſal. 33. 2.

Verſ. 6.) Beatus vir, cujus eſt auxilium abs te, aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.

Verſ. 7.) In valle lacrymarum, in loco quem poſuit.

Spes dilata affligit animum o, & quidem quo ardentius deſiderium ſperatæ rei fuerit. Propterea quum expoſuiſſet vehementiam deſiderii Propheta, & ut Auguſt. loquitur, flammans deſiderium in domum Dei, & in laudes DEI, & id accendiſſet in ſe, dum conſiderat quam felices eſſent, quibus potiri contingeret re illa deſiderata, reviſendi nimirum divina tabernacula, atria, altaria, domum Dei, ſeu templum, ait felices etiam eſſe, qui, quamvis hoc nondum conſecuti ſint, tamen ſpem omnem ſuam in Deo collocant, ab eoque omne auxilium & robur expectant; tali verò confiſi ac freti auxilio, licet degant in loco humili, plenoque miſeriarum procul à patria, tamquam in valle lacrymarum, nihilominus certè apud ſe ſunt, omninoque ab ingenti ſpe permoti, decreverunt redire & aſcendere in optatum illum dictum locum, quem jam pridem Dominus conſtituit, atque tradidit ipſis ad inhabitandum, utque ibidem ab iiſdem religioſa peculiari ceremonia coleretur, & perſuadent ſibi non defuturas à Deo vires, ad ſuperandos labores itineris ardui, tandemque ad ſcandendos templi gradus, optat & ipſe propterea conſiderata gravedine corporis ſui, & mole carnis, & deſperatione quadam ſuborta, divinum auxilium, rurſuſque in ſpem evigilat, ut ait Auguſtinus, *cupiens liberari de corpore mortis* per gratiam Chriſti p. Aliis modis explanatur hic locus, de quibus poſtea; ſed ſenſu myſtico, quem ſimul indicavi, facilè applicatur ad auxilium neceſſarium, ut perveniatur ad patriam cœleſtem, & ad virtutes, per quas illuc tenditur, aſcenditur, pervenitur magis ac magis proficiendo in dies, dum hanc vivimus ærumnoſam vitam.

o Prov. 13. 12. Senſus loci.
p Rom. 7. 24.

Beatus vir, cujus eſt auxilium abs te.) Hieronymus, *beatus homo, cujus in te eſt fortitudo*. Hanc ſignificat עז *hboz* ſive *robur*. Idem q, ad Suniam & Fretelam monet melius reddi, *cui eſt auxilium abs te*, quam *cui eſt auxilium ejus*, etiamſi Græcè legatur οὗ ἐστιν ἀντίληψις αὐτῷ, *cujus eſt auxilium ei*. Extat nunc tamen ᾧ in dativo. Auguſtinus & vetus Pſalterium, *cujus eſt ſuſceptio ejus abs te, Domine*, id valet ἀντίληψις. Additur quoque (*Domine*) à Pſalterio Romano & à Caſſiodoro, atque Chryſologo r, & αὐτοῦ in emendatis codicibus Græcis. Ambroſius ſ legit, *cujus eſt ipſi auxilium abs te Domine*. Paraphraſtes, ut ſolet, pro, *abs te*, ponit, *in verbo tuo*. *Non derelinquit Deus præſumentes de ſe ipſo, ſed præſumentes de ſe, & de ſua virtute, humiliat* t; *& deficiunt oculi ad auxilium vanum* u, *qui autem ſperant in Domino, mutabunt fortitudinem* x.

q Epiſt. 135.
Ἀντίληψις.
r Serm. 85.
ſ de fuga ſæculi c. 1.
t Judith 6. 15.
u Thre. 4. 17.
x Eſa. 40. 31.

Aſcenſiones in corde ſuo diſpoſuit.) In aliis Latinis Pſalteriis, & apud Auguſt., Chryſol. y, Ambr. z, Gregor. a, *aſcenſus in corde ejus*, apud Caſſiodorum, *aſcenſiones in corde ejus*, rurſus apud Gregorium b, *aſcenſus in corde ſuo*, etſi alicubi c uſurpat lectionem noſtram. Sed Chryſologus legit, *aſcenſus ſui in corde ejus*. In quibus variis lectionibus differentia modica eſt, ſumiturque pronomen *(ejus)* reciprocè pro *(ſuo.)* Hieron. in verſione ex Hebræo, *ſemitæ in corde ſuo*. Alii, *viæ in corde eorum*, aut, *ſemitæ altæ*, quas propriè ſignificant מסלות *meſilloth* ſeu vias, vel eminentes vias medias, exaggeratis lapidibus ſtratas. Sed pro verbo, *diſpoſuit*, & διέθετο, eſt Hebræum participium עברי *hbover*, quod ſignificat *tranſeuntes*, & inde novum verſum ordiuntur Hebræi, ut poſtea dicam. Suſpicatur Agellius vertiſſe LXX. in Imperativo διελθέτω, *tranſeat*. Tunc legiſſent verbum, non participium. Arbitror ſignificari ſemitas illas in corde fuiſſe tranſeuntium, ideſt, tranſire ac redire volentium, ac viam iterque verſus templum inire ac repetere omnino volentium. Quod LXX. per διέθετο, optimè declaraverunt. Si ſuſpicionibus locus datur, veriſimilior fortaſſis hæc mea, legendum (ד) *daleth* עבדי *hbovede operantes*, quod verbum dicitur de labore & cultura terræ; quaſi dicas, aſcenſiones, ideſt, ſemitas illas altas, in corde ſuo operantes, ac veluti elaborantes. Qui tandem eſt ſenſus expreſſus clarius à noſtris Interpretibus. Paraphraſtes pro aſcenſionibus aut ſemitis in corde, interpretatus eſt fiduciam in illo. Sic eſſet primus

y Ibidem.
z de fuga ſæculi c. 1.
a 30. Moral. c. 15. vel 18. & hom. 19. in Ezech.
b Lib. 7. epiſt. in 126.
c in Pſ. 6. pœnit.

ſenſus, ut aſcenſiones in corde ponere, ſit quod dici ſolet, eſſe erecto corde, quale eſt eorum, qui confidunt. Secundus Vatablum auctorem habet, quod haberent hi, qui aberant, animum ſtudiumque ſuſcipiendi itineris in domum Dei, & eo redire cuperent, ſeque redituros valde ſperarent, nec aliud cogitarent magis, quam quomodo pervenirent, fidentes plurimum in auxilio divino, ut omnem vincerent difficultatem. Verbum Græcum διέθετο, & Latinum, *diſpoſuit*, cui nullum reſpondet Hebraicè, indicare videtur firmum propoſitum, & quaſi pactum jurejurando confirmatum. Tertium refert Vatablus ex Hebræis, ut beati cenſeantur, allegoricè loquendo, qui perveniunt ad cognitionem Dei, habentque in ſua mente methodos ac vias ad eum perveniendi, deſiderando componere vitam ad illius mandata, ſequiq; ab ipſo præſcriptam viam: non autem quod eis videatur; juxta Eſaiæ a monitum, *hæc eſt via, ambulate in ea*. Quartus apud Agellium, ut ſint aſcenſiones ἀναβάσεις מסלות *meſillo b* gradus illi, quos fecit Salomon in Templo ex linguis thyinis, ſive b piceis, appellanturque his ipſis nominibus, Hebræo & Græco; quos gradus vir iſte, de quo Pſalmus, percupiebat, deperibat, in corde habebat. Myſticus ille tertius, & moralis ſenſus paſſim traditur à Catholicis enarratoribus, & ab aliis Patribus, quos citavi. Amando aſcendi docet Auguſtinus, indeque cantari Canticum Graduum: Caſſiodorus tot ſcandi gradus, quot quis auxilio Domini vitia vincit, totque quemque gradibus evehi, quot vitiis fuerit abſolutus, & quantum in valle ſeu convalle lacrymarum, pœnitentiæque humilitate, ſatisfaciendo deſcenderit. Ex quo ſequitur, ut quis virtutibus etiam aſcendat, & provehatur, atque quotidie proficiat, *in priora extendendo ſe ipſum, præteritorum autem obliviſcens* c, ſicut è contrario, peccator deſcenſiones in corde ponit, & quotidie decreſcit, ut notat is, quem vocant Hieronymum. Facit hic idem præterea de Pſalmis, quæ nominantur Graduum cantica mentionem, atque in ſingulis Pſalmis procedere, proficere, aſcendere in ſublimiora, verbi gratia, in primo cantare; *Ad Dominum quum tribularer, clamavi*; in ſecundo, *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi*; in tertio, *Lætatus ſum in his, quæ dicta ſunt mihi*; & ſic de aliis. Nazianzenus d agens de profectu in virtute, una cum loco iſto uſurpat illud idem de concinendis canticis graduum: præterea de fructu, qui à trigeſimo per ſexageſimum, in centeſimum deſinat e: item de Iſaac, de quo proditur, quod *locupletatus ibat proficiens atque ſuccreſcens, donec magnus, vehementer effectus eſt* *.

a Cap. 30. 21.
b 2. Paral. 5. 10. 11.
c Phil. 3. 13.
d Ora. 13. poſt reditum.
e Marc. 4. 8.
* Gen. 26. 13.

Addit Scholiaſtes Nazianzeni Elias, cantica graduum eſſe quindecim Pſalmos, inchoando ſc. à 119. numero pares gradibus illis, qui erant in templo, in quos aſcendentes illi, qui ad cantandum erant ordinati, illos ipſos concinebant; ſimul etiam in iis tractari de aſcenſu, redituque Judæorum Babylone Jeroſolymam verſus: ſed ſublimiore ſenſu, dici eadem canere qui virtute proficiunt, quia qui verſatur in peccato, deorſum agit in Babylone, h. e. in confuſione; inde autem non ſubito aſcendit, ſed gradibus quaſi quibuſdam, ideſt, progreſſibus virtutis, ut perveniat Jeroſolymam quæ ſignificat viſionem pacis: denique aſcendentes canere graduum cantica, deſcendentes vero Jeremiæ lamentationes. Gregorius f, in iiſdem canticis graduum idem conſiderat, & quod ad templum quod ex vivis in cœlo lapidibus conſtruitur, non plena aut ſpatioſa pervenitur via, ſed proceſſu fidei, & charitatis aſcenſu: & aſcenſiones iſtas in corde beati viri diſponi in valle lacrymarum, in qua exilii noſtri damnationem deplangimus, & innumerabiles corruptionis noſtræ deflemus moleſtias: hanc eſſe vallem quam ſancti viri mentis affectibus, indeſinenter exire diſponant, & ad illud ineffabile bonum, ad illud inæſtimabile gaudium aſcendere, *quod nec oculus vidit*, &c. Attendit in quindecim templi gradibus vitam activam velut ex ſeptem conſtantem, contemplativam ex octo, ſive temporalem, & æternam: & Salomonem utramque petiiſſe (*da mihi Domine partem ſeptem, necnon & octo*) ſed hoc tantum accommodatitiè, quia in Eccleſiaſte g ſermo eſt ad alium, ut benefaciat alteri; *da partem ſeptem, nec non & octo*. Item, quod ille quindecim gradus aſcendit, qui Dei amore correptus, temporalibus deſignatis per ſeptem, gradatim contemtis, per ſcalas octo beatitudinum ad ſublimia provehitur, *donec Deus deorum* (quod in hoc Pſalmo ſubjicitur) *in Sion mentis oculis videatur*. Adderem etiam *quindecim cubitis elevatam aquis diluvii ſuper montes aquam* h. Sed numeri decimi quinti myſteria, Pſalmorumque quindecim, qui dicuntur cantica graduum, tractatio differenda in Pſal. 119. Legatur interim Petri Bongi opus de myſteriis numerorum. Ambroſius i hortatur nos hac eadem ſententia ad fugam ſæculi. Quis tam beatus, ait, qui in corde ſuo ſemper aſcendat? ſed hoc ſine auxilio divino qui fieri poteſt? Nullo profecto modo. Profert exemplum *retro reſpicientis uxoris Loth* K, & oppoſitum Pauli *ad anteriora extendentis ſeipſum* l, *feſtinantiſq; ad bravium* m. Docet, qui vult aſcendere, non læta ſæculi, non amœna, non delectabilia, ſed plena doloris, & fletus ſequi. Videtur alludere vallem lacrymarum, de qua mox mentio. Gregor. n præterea aſcenſus, aſcenſioneſve ad contemplationis altitudinem refert, quia quos exterius, inquit, in fletu continet convallis humilitatis, eos interius ſublevat aſcenſus contemplationis. Interpretatur o, etiam profectum virtutum, dum peccator ſe lacrymis humiliter affligit in corde: tantoque verius intus aſcendere, quando quis per convallem lacrymarum foris humilius jacet; honore oneroſo (quod de ſe ipſo deplorat p) hominem deprimi. Exterius proficiendo, interius cadere, dejici dum allevatur q, honoribus proficiendo, moribus cadendo. Chryſologum r credo accommodationis ſenſu recitare, *aſcenſus tui in corde ejus*, dum tractans de Domino Chriſto aſcendente in templum ſ, ſcribit aſcendere in templum pectoris, & cordis noſtri, atque in humani cordis excelſo aſcenſus Dei eſſe: in cujus templo hic non aſcenderit Chriſtus, illum cœlum non aſcenſurum cum Chriſto. Hoc nimirum eſt quod Bernardus t monet, non perventurum ad Deum in montibus gaudiorum, qui aſcenſiones in corde ſuo non prius diſpoſuerit in valle lacrymarum: paucos poſt Jeſum ire velle, quum ad ipſum pervenire nemo ſit qui nolit: velle frui, non imitari, conregnare, non compati, optare noviſſima juſtorum, & mortem, non principia, & vitam; non curare quærere, quem tamen deſiderant invenire, cupere conſequi, ſed non ſequi. Repetit idem Pater u, humiliato corde aſcendere Sanctos in cœlum de convalle plorationis, auxilio, & gratia Dei, in convalle plorationis, h. e. in humilitate vitæ præſentis: & nullum x Deo viciniorem gradum inter omnes quæ ſub cœlo habitant creaturas, quam animam humanam eſſe; propterea ambulandum nobis in via cordis. Joannes Vitalis Cardinalis y, aſcenſiones iſtas in vario virtutum genere conſiſtere oſtendit, quas enumerat, quemadmodum, & in commentario Ayguanus. Sponſam ſponſus, vel amici ſponſi cum quadam laudant admiratione z, *quæ eſt iſta, quæ aſcendit de deſerto* ideſt, ut Nyſſenus a, explanat, quæ in dies facit majores progreſſus in fide, charitate, gratia, majoraque ac venditiora hujus profectus, & perfectionis edit ſigna, immò tamquam in theatrorum pompa alium, & alium ſemper quaſi perſonæ virtutis habitum aſſumit. Idem traditur à Pſello b, & Ambr. c. Aſcendendo, non volando attingitur ſummus ſcalæ gradus, quam vidit Jacob d, & quam ad hoc propoſitum Chryſoſtomus e, aliique myſticè interpretantur. Ejuſdem vero Chryſoſtomi doctrina eſt, atque Gregorii f, quod nemo repente fit ſummus, ſed paullatim ad culmen virtutis, quaſique per gradus aſcendit, & pervenit, quod appellat Paulus g, *Hominem qui intus eſt ac renovatur de die in diem*. Humilitas hac in re primatum tenet, quam hic indicat tùm vallis lacrymarum, tùm conſtitutio auxilii fortitudiniſve in Deo. *Sicut qui dixit in corde, in cœlum aſcendam, uſque ad infernum demerſus eſt* h, ita qui cor *habet humilitatem* i, diſponit in eo aſcenſiones, quoniam Deus id *non deſpicit* K, *qui humilia reſpicit* l, *& humiles exaltat* m, *ponitque humiles in ſublime* n. Nam humiles, quum ſe ex humilitate ſubſternunt, ait Gregor. o, altæ mentis judicio cuncta temporalia tranſeunt, quumq; ſe indignos in omnibus æſtimant, rectæ cogitationis examine hujus mundi gloriam tranſcendentes calcant. Jubemur *habere ſurſum cor*, non tamen ad nos, quod eſt ſuperbiæ, inquit Auguſtinus p, ſed ad Dominum quod eſt obedientiæ, quæ niſi humilium non poteſt eſſe. Eſt igitur, ſubdit ille, aliquid humilitatis miro modo, quod ſurſum faciat cor, & eſt aliquid elationis, quod deorſum faciat cor. Hoc quidam quaſi contrarium videtur, ut elatio ſit deorſum, humilitas ſurſum. Sed pia humilitas facit ſubditum ſuperiori: nihil eſt autem ſuperius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit ſubditum Deo. Elatio autem, quæ in vitio eſt, eo ipſo quo reſpuit ſubjectionem, & cadit ab illo, quo non eſt quidquam ſuperius, & ex hoc erit inferius, & fit quod ſcriptum eſt: q *Dejeciſti eos dum extollerentur*. Reprehendit Chriſtus *cogitationes aſcendentes temere in corda noſtra* r, non eas quas bene atque *in judicio diſponimus*, & aſcendere apte facimus

f Proœm. in pſ. 6. pœnit.
g 44. 11. 2.
h Gen. 7. 10.
i de fuga ſæculi c. 1.
k Gen. 19. 26.
l Phil. 3. 1.
m ibid. verſ. 14.
n 30. Moral. c. 15. vel 28.
o hom. 19. in Ezech.
p lib. 7. epiſt. in 126.
q Pſ. 72. 18.
r Serm. 3.
ſ Joan. 7. 10.
t Serm. 21. in Cant.
u Serm. 5. de aſſumpt. B. Mariæ.
x Serm. in id ex pſ. 84. audiat quid loquatur.
y in ſpeculo morali verbo virtus.
z Cant. 3. 6.
a Ibid. orat. 5.
b Ibid.
c de Iſaac. & 5. ſerm. 14. & 15. in pſ. 118. epiſt. 62.
d Gen. 28. 11.
e hom. 82. in Joan.
f hom. 15. & 12. in Ezech. & 22. Moral. cap. 14.
g 2. Cor. 4. 16.
h Eſ. 14. 13.
i in pſ. 50. 19.
K Ibid.
l Pſ. 112. 6.
m Eſther 11. 11. Job. 5. 11.
n Job. 5. 11. 10. moral. c. 8. vel 10.
o 14. de civ. cap. 13.
p Pſ. 72. 19.
q Luc. ult. 38.
r Pſ. 111. 5.

mus non de una vel altera, ſed de pluribus virtutibus, tamquam gradibus componentibus ſcalam paradiſi, ut quum [a Mat. 3, 16.] Chriſto *baptizati, ſtatim aſcendamus de aqua* a, tandemque cum eodem in cœlum. Jacemus in magno profundo, propterea diſponendæ aſcenſiones altæ, ut philoſophatur explicans Pſalmum ſextum Pœnitentialem, unum de Gradualibus, qui ad aſcendentes, inquit, pertinet. Aſſignatur à B. Benedicto, Bernardo, & aliis, ſcala humilitatis cum gradibus duodecim, quos Hugo hic attingit, & verſibus comprehendit,

Qui timet, & nil vult, parens, patienſque, fatetur,
Se temnit, præfert alios, nil ſingulus audet:
Abſque loqui, riſuque gravis, ſtat pronus ubique.

[b Matt. 25, 35, 36.] Alium aſcendendi modum idem Hugo ait eſſe per opera miſericordiæ, quæ ſex à Chriſto numerata *b*, comparat cum totidem gradibus, quibus aſcendebatur ad Salomo- [c 3. Reg. 10. 19.] nis thronum *c*. Tertium per contemplationem, cujus totidem ſint gradus, in ſeptem gradibus adumbrati, quos Eze- [d c. 40. 22, 26.] chiel *d* vidit *ad portam templi, quæ reſpiciebat ad Auſtrum*: contemplari namque nos poſſe quæ ſunt ſolum, ut lapides, quæ vivunt, ut plantas: quæ ſentiunt, ut animalia bruta, quæ diſcernunt, ut homines; quæ comprehendunt, B ut Angelos animaſque beatas, Chriſti humanitatem, & quæ pertulit in carne, divinitatem ejuſdem, ac Trinitatem totam. Hoc demum eſt *ædificare in cœlo aſcenſionem ſuam*. Hebraicè (*aſcenſiones* pluraliter) *& faſciculum ſuum ſuper terram fundere* e (exemplo Dei, *qui in altis habi-* [e Amos 9. 6.] *tat* f) nempe ut religeris in *faſciculo viventium* g, & eo- [f Pſ. 112. 5.] [g 1. Re. 25. 29.] rum qui deſignati ſunt habitatores *terræ viventium* h, qui [h Pſ. 26. 13.] locus eſt quem poſuit prædeſtinatis, & iidem etiam, ſi ſint [Pſ. 51. 7.] adulti, per cooperationem. Idem valere poteſt fundatio ἐπαγγελίας, *repromiſſionis*, juxta textum Græcum. Cyrillus *i* quoque in iiſdem verbis ſpectat ſcalam illam Jacob, [i in Amos, num. 81.] *per quam Angelos aſcendentes, & deſcendentes vidit k*, de [k Gen. 28. 12.] qua etiam nonnihil antea diximus. Iſti ſunt quoque gradus ſinguli, *per quos Job l pronuntiare volebat librum, &* [l c. 31. 37.] *quaſi principi offerre*, nimirum Deo. Scalas diabolicas divinis contrarias Hugo ſubtiliter attingit. Omnia porro quæ adhuc attuli, complexus videtur Euthymius, dicens quod homo excogitavit intra ſe gradus, atque aſcenſus quoſdam à ſenſibilibus ad intellectualia, à pejoribus (dici poteſt à minus bonis, & imperfectis) ad meliora, & per hanc ſcalam gradatim ad alta, & divina conſcendit. C Theophylactus *m*, abaptat hunc locum *Zachæo, aſcen-* [m in cap. 9. Luc.] *dentiſycomorum* n: tali namque aſcenſione pœnitentiam [n Luc. 19. 4.] deſignari, qua quis omnem voluptatem ac dulcedinem, quæ per ficum inſinuatur, infatuat, & mortificat.

In valle lacrymarum, in loco quem poſuit.) Inchoant hinc Hebræi verſum, & Hieronymus, & Græcus textus codicum Complutenſium, Regiorum & aliorum; in textu autem Theodoreti diſpunctio incipit à verbo (*diſpoſuit*) ex priore membro. Sed bene monet Genebrardus, diſtinguentes aliis in libris Hebræorum accentus, quorum quoque recentior inventio eſt, ut & punctorum, ſuum illum in Pſalmis diſtinguendi uſum non habere; ſed metrum dumtaxat, quemadmodum in aliis linguis Poetæ, unius verſus ſenſum in alterum protendunt. Hieronym. autem, nectens quatuor ſequentibus verbis, & Hebræum participium plurale ſpectans, ita reddit *tranſeuntes in vallem fletus, fontem ponent eam*. Alii, *tranſeuntes per vallem mori, vel pyri, ſeu moris, aut pyris abundantem, ideoque aridam, vel per locum aridum nominatum Habbacha, fon-* D *tem ponent eam*, ideſt iis qui adibunt, freti auxilio Dei, & aſcendent in templum, nihil deerit itinere quantumvis arenti, & ſicco, quia ubicumque effodient, largæ exiſtent aquæ, vel, *effoſſas ciſternas* (quod ſequentibus hic verbis Hebraicis quoque ſignificari volunt) *implebunt pluviæ*, juxta illud Eſaiæ *o*, *operiam in ſummis collibus flumina, &* [o c. 41. 18.] *in medio camporum fontes, ponam deſertum in ſtagna aquarum, & terram inviam in rivos aquarum*. Hebræa ſic habent עברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו *bhovere vehemek babbacha mabbjan jiçithuh*. De primo vocabulo pridem jam docui eſſe participium, ſignificans *tranſeuntes*, &, ſi ſit cum (ד) *daleth*, *operantes*, ſeu *laborantes*, & ut jungitur præcedenti membro, quam apte redditus ſit ſenſus per διέθετο, *& diſpoſuit*. Trevetus tranſeuntes non intelligit redeuntes, ſed in ipſa captivitate huc illuc euntes, ob incertitudinem habitationis, & vallem lacrymarum eſſe ipſamet regionem exilii, quam captivi ipſi ponant vallem lacrymarum, ideſt, tam abundanter flendo, efficere videantur vallem lacrymarum, fletuſque. Sed traditus melior ſenſus, de quo adhuc paullo poſt. Difficultas eſt in tertiò, & quartò. Nam הבכא *babbacha* quidam aſſerunt, ut Vatablus meminit, eſſe nomen proprium loci, vel etiam unum compoſitum cum ſecundo, *Homekbabbacha*. Alii volunt litteram (ה) *he*, eſſe ſervilem ac demonſtrantem nomen per ſe eſſe בכא *bacha*, quod ſignificet arborem morum, vel pyrum, quam pyrum pro illa ponit Hieron. alibi *p*, ubi eſt idem nomen, ut vallis [p 2. Reg. 5. 23. 24.] talium arborum denotat aridam terram, in qua ſolent provenire. Catholici veteres tùm Græci, tùm Latini poſt LXX. recipiunt notionem fletus: eum enim planè ſignificat verbum בכה *bachah*, litteræ autem (ה) *he* & (א) *aleph* facile permutantur. Lego quidem apud Joſephum *q*, Ba- [q 3. de bello c. 2.] cam vicum, qui terram dirimit, & ad quem uſque latitudo Galilææ ſuperioris inde à Barſabee incipit. Sed non video quid ad rem præſentem faciat. Pro *in valle lacrymarum* legunt *in convalle* Pſalterium Romanum, & Caſſiodorus, Arnobius, Gregorius *r*, quamvis aliquando ſ etiam *val-* [r 10. Mor. 5. 15. vel 29 commil. 19. in Ezech. lib. 7. ep. in 126.] *lem*: Ambroſius *t*, *in convalle fletus*, Auguſtinus, Bernar- [ſ Proœm. pſ. 6. pœnit.] dus *u*, *in convalle plorationis*. Romanum Pſalterium, *in* [t 3. hexam. c. 1. & ſerm. 15 in pſ. 118.] *convallem lacrymarum*, qui etiam caſus accuſativus extat [u ſerm. 5. de aſſumpt. B. Virg.] Græcè, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ κλαυθμῶνος. Sed ſive prolatum, B ſive fletum, ſive lacrymas, ſive planctum dixerimus, unus eſt ſenſus; & nos hoc ſequimur, ait Hieron. *x*, ut ubi nul- [x ep. 135.] la eſt de ſenſu mutatio, Latini ſermonis elegantiam conſervemus. Aliud nomen מעין *mabbian fontem* rectè tranſtulerunt ex Hebræo; ſed LXX. abſque dubio legerunt מעין *mabbon*, quod ſignificat *locum*: vel certè ſignificationem eamdem habebat olim מעין *mabbian* per commutationem (י) *jod* ex (ו) *vau*, quia Pſal. quoque 86. *y*, idem [y Pſ. 41. 4.] nomen מעין *mabbian* redditur *habitatio* κατοικία, quod non *locus*, τόπος. Poſtrema verba (*quem poſuit*) commodius referuntur ad eum qui appellatus eſt *beatus*, *& cujus auxilium à Deo, & aſcenſiones diſpoſuit in corde ſuo ac in valle lacrymarum*; ut nempè ille idem dicatur eamdem vallem poſuiſſe, & ſit ſenſus: Beatus vir, cujus eſt auxilium à Deo, & qui aſcenſiones, in templum in monte poſitum, nec non etiam in cœlum, in corde ſuo diſpoſuit, ad ea ſuſpirans, anhelans loca; idque in valle conſtitutus lacrymarum, humili, flebili, ac luctuoſo loco vel captivitatis, vel mundi hujus, quem locum poſuit ipſemet ſibi, quia ſua culparum actuali: ſi de adultis agatur, tum ſaltem originali, & parentum primorum voluntate veluti C elegerunt. Tropologicè etiam beatus cenſeri poteſt, qui [Tropologicus ſenſus.] hunc mundi locum ponit, ac facit ſibi vallem plorationis, fletus lacrymarum, quibus diluat peccata, & pro cœleſtis patriæ deſiderio lugeat atque ſuſpiret. Quæ tropologia nihil, parumve diſtat à litterali ſenſu: & minus aptè vallis lacrymarum intelligitur de guttis aquarum, quæ per effuſionem defluerent inſtar lacrymarum: *Sunt nobis pa-* [z Pſal. 41. 4.] *nes hic lacrymæ* z, *potuſque cum fletu miſcetur* a. Provi- [pſ. 101. 10.] dens diſpoſuit Dominus (ait Ambroſius *b*, qui videtur de [a in Pſal. 18. ſerm. 13.] illo interpretari verba iſta, *in loco, quem poſuit*) in hoc [b Judic. 2. 8.] mundo teſtamentum ſuum, ut magis hic fleamus peccata noſtra, quam flenda ſervamus. Lacrymarum vallem vocat Eccleſia mundum iſtum, in quo mortales degimus, in ſolemni Antiphona, qua B. Virginem ſalutat, precaturque. Si Angeli oratione filii Iſrael permoti, *elevaverunt vocem, & fleverunt, vocatuſque eſt locus flentium ſive lacrymarum* מקום בוכים *maKem bochim*, τόπος κλαυθμῶνος, multo magis merebitur hic mundus id nomen; ubi *beatos* prædicat Chriſtus *lugentes* c; *væ* dicit *ridentibus* d: præ- [c Matt. 5. 5.] D dicit fore ut Diſcipuli plorent, fleant, contriſtentur, [d Luc. 6. 25.] mundus & mundani gaudant *e*. Baſilius vel Theodoretus, [e Jo. 16. 20.] & Euthymius hoc loco, & præterea Elias *f* Cretenſis, [f in Nazian. orat. 13. poſt reditum.] etiam ad litteram volunt innui à Davide dictum locum fluentium. Non diſplicet Cajetano. Idem ſentiunt alii, ut Agellius de illo iſto, qui vocatur in hiſtoria Regum *g* La- [g 2. Reg. 5. 23. 24.] tinè quidem *pyrorum*, ſed Græcè κλαυθμῶν *fletus*, aut ἄλσος τοῦ κλαυθμῶνος *nemora fletus* Hebraicè בכאים *bechaim*. Sequor communiorem ſententiam, ſatis, ut opinor, huc uſque declaratam. Niſi autem perſonæ abſque neceſſitate permutandæ non eſſent, verba illa (*in loco, quem poſuit*, Græcè εἰς τόπον *in locum*) poſſent exponi de Deo, qui poſuerit, & conſtituerit ſibi templum, quum ſoleat appellari *locus Dei* h, & מעון *mabhon*, quod nomen hic quoque di- [h Pſ. 17. 6.] ximus videri lectum à LXX. vel eamdem ſignificationem cum ipſo habere poſſe מעין *mabbian*. Favet Pſalterii Romani verſio, *in loco quem diſpoſuiſti ei*, & Auguſtinus, atque Caſſiodorus legendo, *in locum diſpoſuit*, quem explicant de loco beatitudinis, qui ſic ſimpliciter nominetur locus abſq; addito, quia pro dignitate concipi exprimive non poſſit. Id tamen etiam adhuc poteſt convenire il-

li ipſi, qui deſiderare canitur aſcendere ſive in templum, ſive in cœlum, ita ut hæc potuiſſe dicatur ſicut & *aſcenſiones in corde*, quæ denotant deſiderium, quia omnino infixerit in corde, animoque, & penitus deliberaverit re ipſa exequi, fretus auxilio Dei. Denique Deus item intelligi poteſt locum poſuiſſe hanc vallem lacrymarum hominibus ad certamen, quod Hieronymus *a* docet, ut vincenti- [a pr lo. in Zachar.] bus coronam daret. Hugo, & alii conſentiunt. Sed quod illi *ponendi* verbum dialecticè ſumit pro propoſitione, ex qua quidpiam colligitur, per quandam accommodationem concedi poteſt. Cajetanus Hebræam verſionem ſecutus, *tranſeuntes in valle fletus, fontem ponent illam*, declarat, quod afflicti domum Dei habebunt ut fontem refrigerii, gratiarum, conſolationum: vel ſi de loco flentium, qui memoratur in libro Judicum *b*, ut diximus, [b c. 2. 5.] velit quis intelligere, dicit ſenſum eſſe, quod Iſraelitæ videntes affluentiam divinorum beneficiorum, extemplo, tranſeuntes in valle fletus, ideſt, recordati violati fœderis divini, & monitionum, atque comminationum, non ſolum flebunt, ſed fontem lacrymarum ponent, efficientq; vallem lacrimis plenam, recognoſcendo quantum damnum incurrerunt propter idololatriam. Hic ultimus Cajetani dicendi modus juvat communem ſententiam, facitque non parum ad tropologiam de lacrymis, quarum alias in hoc opere utilitatem non ſemel tractavimus. Favet etiam Paraphraſt. *peccatores qui tranſeunt per profundum gehennæ, flentes fletus, ſicut fontem ponent illud*, hoc eſt, non tantum damnatis *erit fletus* c perpetuus abſque [c Mat. 8. 12. 13. 42. 50. c. 22. 13. c. 24. 51. c. 25. 30.] fructu, ſed pœnitentiam in hac vita *oculi deducent exitus aquarum, quia non cuſtodierunt legem Dei* d, cum mente atque cogitatione per inferni tranſibunt profundum, [d Pſ. 118. 136.] æternaque ſupplicia animo volvent attento.

Verſ. 8.) Etenim benedictionem dabit legiſlator, ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion.

[Senſus loci.] NE quis arbitretur deſiderium illud ſpirituale vel côcipi, vel, quod eſt difficilius, in opus deduci propriis viribus poſſe, perveniendi in templum, multoq; magis in cœlum, non contentus antea ſignificaviſſe non niſi Dei auxilio hæc obtineri, nunc pollicetur ſibi ſuiq; ſimilibus, qui ab ejuſdem Dei pendeant auxilio, iſtius præſentiam auxilii. Quoniam, inquit, is qui legem populo ſuo peculiari dedit, & certum ſibi locum, in quo ab illo coli vellet, delegit, utq; in eum ter minimum in anno aſcenderent, præcepit, liberaliter tribuit facultatem, vireſq; illuc perveniendi, & ut ſe ipſis robuſtiores atq; robuſtiores procedendo ad progrediendo in itinere ſuſcepto facti, tandem perveniant in montem Sion, & in templum ibi conſtructum, ubi ſeſe ille omnium deorum Deus vereq; ac propriè unicus Deus, modo quodam ſingulari per oracula videtur, & auditur. Anagogicè autem locus hic & ad iter in cœleſtis montis beatitudinem ſpectat, & ad benedictiones gratiæ, munerumque divinorum, quæ Chriſtus Evangelicæ legis auctor, poſt veterem, quam etiam tulerat, beatitudinum, quas prædicavit cum aliis mandatis, & conſiliis, quibus promiſit felicitatem conſequendam per variarum virtutum actus.

Etenim benedictionem dabit legiſlator.) Hieron., *benedictione quoque amicietur doctor*, videlicet, ut exponit Trevetus, Jeſus filius Joſedech, qui in reverſione de captivitate futurus erat princeps ſacerdotū, & docturus populum, ut reverteretur, & benedictione tamquam veſtimento circundandus. Eſſet hoc pacto alluſio ad viſionem Zachariæ *, *de ablatis illi ſacerdotum principi veſtimentis* [* c. 3. 3. 4. 5.] *ſordidis, & impoſita ei cidari, atque veſtibus novis*. Cajet. eamdem verſionem ſecutus, extendit ad plures doctores, veſtiendos benedictionibus internarum virtutum, ut non verbo tantum, ſed & vita, exemploq; docent. Campenſis ad quamlibet talem doctorem, qui benedictionibus, ideſt, gratulationibus aliorum ornetur. Vertunt alii ex Hebræo, *etiam piſcinas, ſeu ciſternas operit pluvia*, vel, *operiet, teget, replebit*, aut, *operientur illæ pluvia, tegentur, replebuntur*, ut aſcendentibus in templum captivis, aut aliis, aqua non deſit, quæ per fontem quoq; proxime præcedentibus verbis, juxta tranſlationem ex Hebreo (*fontem ponunt, ſeu ponent eam*) ſignificabatur: Sic eſt Hebraicè גם ברכות יעטה מורה *gam berachoth jabthib moreh*. Hieronymus vertens in ſingulari videtur legiſſe וברכת *berachath*, quod ſignificat *benedictionem*, per *tſere* autem ſub piſcinā ſive *ciſternam*. Unde, ut alias monui, factum, ut benedictio dicatur de largitione affluente, veluti in ſimilitudinem ciſternæ aquis plenæ. Valet quoque מורה *moreh* tum pluviam, tum docentem, ſive doctorem, tum doctrinam ipſam. Ab eadem radice ירה *jarah*, deducunt aliqui *legis* vocabulum תורה *thorah*. Quare bene pro doctore legiſlator hoc loco redditus eſt: & pro piſcina benedictio, aut pro piſcinis benedictiones, quæ ſunt item in plurali numero Græcè. Quod autem quidam transferunt de doctore ipſo, aut legiſlatore, quod ſit amiciendus benedictione, poteſt exponi non tam pro ſe, quam pro aliis, maxime juxta myſticū ſenſum de doctore ac legiſlatore Chriſto. Paraphraſtes quidem de diverſis à legiſlatore interpretatur, *atqui benedictionibus operiet Deus eos, qui immorantur in doctrina legis ſuæ*, aut ex verſione Nebienſis, *atqui benedictione amicientur qui inſudant ut diſcant legem tuam*. In Pſalterio Gallicano, & Romano, apudq; Caſſiod. Chromatium *e*; Gregor. *f*, *etenim benedictionem dabit qui le-* [e tr. in c. 5. Matth.] *gem dedit*. Auguſt. eodem pacto, niſi quod legit, *nam* [f lib. 5. in 1. Reg. c. 14.] *& Benedictiones* etiam pluraliter Latinè habent aliquot, nec non Chromatius *g*. Per eum qui legem dedit, intel- [g ſupra.] B ligunt eumdem Auctorem utriuſque legis, qui preſſis jugo veteris, contulerit in nova benedictionem gratiæ, quæ lex quoque gratiæ nominatur. Innuunt Euthym. & Nicephorus hic ſignificari τοὺς μακαρισμοὺς *beatificationes*, ſive *beatitudines*, quas prædicavit Chriſtus apud Matthæum *h*, & Lucam *i*, Chromatius *k* magis diſertè id tradit, do- [h c. 5. 1. & ſeq.] cens quod Chriſtus in montem (quem ipſe Oliveti putat [i Luc. 6. 20. & ſeq.] eſſe) diſcipulis ductis, ideſt, terrena jam relinquentibus, ſuperna petentibus, in alto poſitis, proviſas olim benedi- [k tract. in 5. Matth.] ctiones divino munere largitus eſt, ſecundum quod David ante teſtatus fuerat, dicendo *etenim benedictiones dabit qui legem dedit*. Adjicit præterea, quod idem in dicto monte benedictiones Apoſtolis dedit, qui jam dudum in monte Sina Moyſi legem tradiderat, probans ſe eſſe utriuſque legis auctorem; quod inquit à Jeremia *l* vocari [l c. 31. 31.] *teſtamentum novum*. Eamdem Gregorius *m* aſſignat alle- [Allegoria.] goriam, dum tractat tymologias nominum *Cis*, & *Abner*, [m lib. 5. in 1. Reg. c. 14.] pro duro, & filio lucernæ, ita ut lucerna, & durus ejuſdem patris filii eſſe dicantur, docetq; ſignificare quod à Deo eſt, & quod Scriptura ſancta auſterum præcipit, & C virtus exterior duræ converſationis. Frater quippe, ait, lucernæ durus eſt, quia gratiam implendæ legis ab eo habet, à quo ipſa lex ortum habet. Unde & Pſalmiſta confidenter repromittit dicens, *etenim benedictionem dabit qui legem dedit*. Legem quippe dare eſt præcepta vitæ electis [Gratiam implendæ legis habens ab ipſo legis authore.] proferre: benedictionem etiam dare eſt gratiam implendæ legis impendere. Appellatur crebro Chriſtus *legiſlator*, aut *legifer, doctor, præceptor, magiſter a noſter*, ipſeq; [n Eſ. 30. 20. c. 33. 22. c. 55. 4. Joel. 2. 23. Oſe. 10. 11. Mich. 4. 2. Jer. 31. 34.] vetuit *ut vocaremur magiſtri, quia unus ipſe idem eſſet magiſter noſter* o; & approbavit eos qui vocarunt ipſum *ma-* [o Mat. 23. 10.] *giſtrum, & dominum* p. *Unigenitus enim filius, qui eſt in ſi-* [p Joan. 13. 13.] *nu Patris, ipſe enarravit* b, *& in eo ſunt omnes theſauri* [q Joan. 1. 18.] *ſapientiæ, & ſcientiæ abſconditi* r, & *Factus eſt nobis ſa-* [r Coloſſ. 2. 3.] *pientia à Deo* ſ, *qui præcepit audiri à nobis* t, *quam locutus* [ſ 1. Cor. 1. 30.] *eſt nobis in illo* u, & promittens Moyſi, minatus eſt ſimul [t Matt. 17. 5.] audire detrectanti *x*, ut expoſuimus in Actibus Apoſtoli- [u Heb. 1. 2.] cis *y* poſt Petrum, Stephanum, Euſebium *z*. *Docebat* [x Deut. 18. 18. 19.] *tamquam poteſtatem habens* *, *& ſabbati Dominus* a, ideſt [y c. 3. 22. 23. c. 7. 37.] legis: *& legem ipſius novam inſulæ etiam expectaverunt* b, [z 3. demonſ. c. 2. l. 9. c. 11.] *exeuntem de Sion* c. *Benedictus hic venit in nomine Domi-* [* Mar. 7. 29.] D *ni* d, *& matrem reddidit benedictam in mulieribus* e, immo [a Luc. 6. 5.] in cunctis hominibus. A ſummo ipſo ſacerdote jam male- [b Eſ. 42. 4.] dicto cognominatus eſt *Filius Dei benedicti* f, *qui Deus* [c c. 2. 3.] *benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cœleſtibus* [d Pſal. 117. 26. Matth. 21. 9.] *in illo* g, & ille *benedictos appellans Patris*, percipiendum [e Luc. 1. 28.] dabit nobis *regnum* h. *Excelſus hic Deus noſter in fortitu-* [f Marc. 14. 61.] *dine ſua* in qua dicuntur ſequenti membro ituri) *& nullus* [g Eph. 1. 3.] *ei ſimilis in legiſlatoribus* i, aut in doctoribus *ut doceat uti-* [h Matth. 25. 34.] *lia* k, & vitare pericula, ſimul vires ad ea ſuperanda præbendo, & nos ipſos admonendo conditionis noſtræ huma- [i Job 36. 22.] næ *l*, & quam ſit neceſſarium *præveniri nos in benedictio-* [k Eſ. 48. 17.] *nibus dulcedinis* m, *& ut ſit ſuper caput noſtrum* n, *confir-* [l Pſ. 9. 21.] *metque domos filiorum benedictio Patris* o. Legiſlatores [m Pſ. 20. 4.] alii vel non curant, vel etiam non poſſunt dare benedi- [n Pro. 10. 6.] ctionem, ideſt, vires ad legem perficiendam, nec præ- [o Eccl. 1. 11.] miant perficientes, ſed puniunt prævaricatores illius. *Ir-* [p Jud. 1. 15.] *riguum ſuperius inferiuſque* p *dat* noſter legiſlator מורה *moreh* ſic, ut dixi, dictus etiam ab irrigatione.

Ibunt de virtute in virtutum.] Hieronym. *de fortitudine in fortitudinem*: Alii, *de turma ad turmam, de cumulo ad cumulum, de caterva ad catervam, de exerci-*